

CREACIÓ D'UN BANC DEL TEMPS PER A LA REINSERCIÓ SOCIAL DE LES (EX)RECLUSES

Llorença Gasull Lloret

NIUB: 14757746

Treball de fi de grau

Tutor: Prof. Jaume Domingo

Grau de Criminologia, Facultat de Dret

Curs 2013-2014

ÍNDIX

1. Introducció	4
2. Objectius	6
3. Anàlisi prèvia	7
3.1. La presó com a institució	7
3.2. Estadística penitenciària	8
3.3. Problemàtica actual de les dones preses	9
3.4. La vida de les dones després de la presó	11
3.5. Les dones en el sistema penitenciari català	12
4. Marc conceptual	15
4.1. Marc legal	15
4.1.1. Fonts del dret penitenciari	15
4.1.2. La classificació penitenciària	16
4.1.3. El tercer grau: règim obert	17
4.1.4. La llibertat condicional	19
4.2. Banc del temps	21
4.2.1. Concepte, història i contextualització	21
4.2.2. La “coproducció”	21
4.2.3. Funcionament	23
4.3. Aplicacions existents del banc del temps en l’àmbit de justícia	24
4.3.1. <i>HM Prison Gloucester</i>	25
4.3.2. Estratègia de prevenció del delicte al comtat de Gwent	25
4.3.3. <i>Time Dollar Youth Court</i>	26
5. El banc del temps per a la reinserció social de les (ex)recluses	28
5.1. En què consisteix	28
5.2. A qui va dirigit	29
5.3. On es pot aplicar	30
5.4. Integració en altres bancs del temps	31
6. Fases d’aplicació	33
6.1. Estructura organitzativa	33
6.1.1. Òrgan de direcció	33
6.1.2. Òrgan de seguiment	34
6.1.3. Òrgan d’avaluació	34
6.1.4. El rol del criminòleg	35
6.2. Publicitat	36
6.3. Procés de selecció de participants	37

6.4. Condicions del programa	37
6.4.1. Drets	38
6.4.2. Deures	38
7. Avaluació de l'experiència	40
8. Conclusions	42
9. Referències	44
Annex	49

1. INTRODUCCIÓ

L'estiu de 2013 vaig tenir l'oportunitat de formar part d'un projecte d'aprenentatge servei d'educació física i intervenció socioeducativa al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona. Va ser una experiència excepcional, que em va permetre compartir la realitat d'aquestes dones i que va resultar ser determinant a l'hora d'escollir la temàtica del treball de fi de grau. D'altra banda, com que al llarg dels estudis del Grau de Criminologia ha quedat palès que la situació actual del criminòleg pel que fa al seu àmbit de treball no és la més idònia, he volgut contribuir en la creació de noves vies d'aplicació d'aquesta disciplina, cercant una actuació alternativa que a la vegada contribueixi al progrés social per a un dels col·lectius més oblidats dins la presó, les dones, en un dels moments més difícils del pas per aquesta: el retorn a la llibertat. La necessitat de crear una eina per a facilitar tot aquest procés obre les portes a noves vies des d'una perspectiva innovadora.

El procés de construir una nova vida després de la presó sovint és difícil, ja que implica trencar amb vells lligams i construir-ne de nous (Baskin & Sommers, 1998, citat a Alós-Moner, Esteban, Miguélez, Alcaide & López, 2011), però encara ho pot ser més quan es tracta d'un col·lectiu minoritari dins d'aquesta institució. A més, cal tenir en compte la mala conjuntura socioeconòmica actual, que afecta negativament les possibilitats d'inserció laboral d'aquelles persones que estan sota una mesura judicial (Faura & Sancho, 2011). Per tant, calen més eines que ajudin a la reinserció social i, preferiblement, amb un baix cost econòmic. En aquest sentit, el banc del temps és una eina que, sense necessitat de disposar de recursos econòmics, brinda l'oportunitat d'entrar en contacte amb una àmplia xarxa de persones i que, per tant, aplicat al col·lectiu de les (ex)recluses els pot oferir la possibilitat de crear nous vincles socials. Aquesta és una perspectiva que val la pena explorar perquè s'ha comprovat que "el suport social esdevé fonamental sobretot en el moment de sortida de la presó" (Bales & Mears, 2008, citat a Alós-Moner et al., 2011, p.21). Per tot això, el treball que plantejo proposa la creació d'un programa totalment nou per a millorar el dia a dia de les (ex)recluses en el procés de retorn a la societat, mitjançant l'intercanvi de temps i l'explotació de les habilitats personals de cadascuna. La hipòtesi de què el treball parteix és, doncs, que és possible crear un banc del temps aplicat a les (ex)recluses i que aquest banc del temps pot ser una eina eficaç per a la lluita contra l'exclusió social (Seyfang, 2003b, 2003a, 2004, citat a Gregory, 2013).

La metodologia emprada per a la confecció d'aquesta proposta ha consistit en la realització d'una anàlisi teòrica mitjançant una àmplia recerca bibliogràfica. Cal dir, però, que, com que és un projecte pioner, no existeix bibliografia específica; amb tot, s'ha intentat aplicar la que hi ha amb la finalitat d'adequar-la i així aconseguir una bona justificació teòrica que sustenti la

iniciativa. La heterogeneïtat de la bibliografia utilitzada ha permès confeccionar un projecte enriquit des de diferents angles, motiu pel qual s'ha aconseguit bastir una proposició complexa, que ha integrat diferents perspectives per assolir-ne una de pròpia i fonamentada.

L'organització del treball és la següent. Primer, es plantegen els objectius del treball (§2). Després, es presenten els elements teòrics que basteixen el treball, bàsicament es discuteix la situació de les dones a la presó (§3) i el marc conceptual en què es basa el projecte que es proposa (§4). A continuació, s'exposa pròpiament el programa dissenyat: el banc del temps per a la reinserció social de les (ex)recluses (§5) i les fases d'aplicació del programa (§6). El §7 recull l'avaluació de l'experiència i el §8 presenta les conclusions del treball, que es tanca amb la bibliografia (§9) i un annex.

2. OBJECTIUS

L'objectiu general d'aquest treball és proposar la creació d'un banc del temps com a mecanisme de reinserció social per a les dones que formen o han format part del sistema penitenciari. Per assolir-lo, s'han marcat dos objectius específics.

El primer objectiu és teòric: aconseguir dissenyar una proposta recolzada teòricament per demostrar que pot ser viable i factible. En concret, es tracta d'aplicar l'alternativa d'un banc del temps, dissenyada en un primer moment per a les comunitats, en un context concret per explotar i incrementar els possibles beneficis que pot oferir. De retruc, la proposta proporcionarà la possibilitat que els bancs del temps segueixin creixent i cobrant importància.

El segon objectiu és aplicat: brindar un instrument que faciliti la inclusió social de les (ex)recluses, oferint-los oportunitats i ampliant el ventall de possibilitats en el moment del retorn a la llibertat. Es tracta d'explotar les habilitats personals de cadascú per poder-les aprofitar i invertir, i de trobar un mecanisme de valoració igual, siguin quines siguin les actuacions realitzades, per poder-les comptabilitzar en hores. Aquesta iniciativa és atractiva perquè proporciona una eina que no necessita disposar de recursos econòmics, aspecte especialment valuós en la conjuntura socioeconòmica actual, sobretot si es té en compte que la situació econòmica específica del col·lectiu tractat no sempre és la més idònia. De retruc, es millorarà la qualitat de vida de les (ex)recluses i els donarà l'oportunitat de crear xarxa social i d'incrementar les relacions socials, coneixent gent nova i de contextos socials diferents.

3. ANÀLISI PRÈVIA

3.1. La presó com a institució

Les pena privativa de llibertat és la principal mesura punitiva per combatre la delinqüència, aplicada a nivell universal. Cal puntualitzar, però, que és un concepte relativament modern, ja que antigament els delinqüents no només complien la pena de presó sinó que solien ser sotmesos a penes corporals i pecuniàries. L'orientació de les presons ha anat canviant al llarg del temps, però la presó en si és el sistema més antic de càstig (de la Iglesia, Piñero, López & Otero, 2013). Al llarg de la història s'ha anat fent més humana i respectuosa amb els drets dels interns (Garrido, Stangeland & Redondo, 2006). Amb tot, existeixen moltes discrepàncies sobre la manera en què han de funcionar i és una institució criticada per alguns.

La separació entre homes i dones a l'hora de complir una pena privativa de llibertat no s'ha dut a terme sempre. Al segle XVI es van fer els primers intents de separació entre homes, dones i nens per complir aquesta pena. L'any 1556 van aparèixer a Amsterdam el que s'anomenava "Sphinuis", presons de dones on es feien treballs de costura amb un règim extremadament dur. En l'Estat espanyol, a partir del segle XVII es van fundar establiments anomenats "Cases Galeres", pensades exclusivament per a dones i fundades per Sor Magdalena de Sant Jerónimo. El motiu de ser destinades a aquests establiments era haver comès petits delictes o no tenir un lloc per viure. Les normes que hi havia es poden comparar amb un reglament penitenciari. També existien "Cases de la Misericòrdia", que tenien una funció assistencial i a la vegada punitiva, i en què els reclusos eren majoritàriament dones. Però no va ser fins al nomenament de Victoria Kent com a Directora General de Presons el 1931 que es van efectuar reformes importants dins del Sistema Penitenciari, especialment pel que fa a les dones. Victoria Kent va permetre tenir els fills de les recluses dins de la presó fins als tres anys, va crear tallers de costura remunerats, va acabar amb totes les ordres de caire religiós imposades a les presons femenines i va convertir aquests centres en establiments amb funcions assistencials i de suport (de la Iglesia et al., 2013).

Privar a un ésser humà de la seva llibertat és un càstig molt sever i, com a tal, no ha de tenir una finalitat únicament punitiva, sinó que ha de donar oportunitats per canviar i desenvolupar-se. Les presons han d'oferir programes integrals d'activitats constructives que ajudin a millorar la situació dels reclusos (Coyle, 2009). En el nostre sistema penitenciari, la pena ha d'estar orientada a la reinserció social. Això implica que s'ha de respectar el marc normatiu de l'execució de la pena, s'ha d'intentar evitar o pal·liar els efectes nocius que produeix la institució com a tal i s'han de facilitar els mitjans dirigits al comportament prosocial dels interns

(formatius, culturals i terapèutics) (DGSP, 2011). Coyle (2009) declara que “un recluso rehabilitado no es el que aprende a sobrevivir bien en una prisión, sino quien logra vivir en el mundo exterior después de su puesta en libertad” (p.88).

L'impacte de les presons és un tema que s'ha estudiat molt des de fa anys. Es pot afirmar que la presó provoca efectes nocius sobre les pautes de comportament de les persones, ja que el fet de passar un temps privat de llibertat dificulta la manera de com afrontar el retorn a la realitat. Els presos adquireixen una perspectiva i una manera d'interaccionar d'acord amb la presó, que poden ser poc realistes i inadequades per a la societat, és a dir, poden experimentar una socialització errònia com a conseqüència del temps que s'ha passat privat de llibertat (Garrido et al., 2006).

Cal dir, però, que, tal com destaquen Visser i Travis (2003), moltes de les investigacions que s'han fet sobre el retorn a la llibertat després de la presó se centren únicament en la reincidència, en comptes d'estudiar longitudinalment l'experiència de l'empresonament. Com mantenen aquests autors, aspectes com tenir una feina, resoldre conflictes amb la família o formar part d'organitzacions de la comunitat s'han considerat determinants per a assolir una bona reintegració a la societat. No és menys cert, però, que, per entendre el verdader impacte que provoca la presó, també s'han de tenir presents els factors anteriors a la presó i la trajectòria individual de l'empresonament.

3.2. Estadística penitenciària

Segons les dades de l'*Anuario Estadístico del Ministerio del Interior* de l'any 2012, a tot l'Estat espanyol hi ha 5.225 dones preses, que representen un 7,62% de la població penitenciària total. Pel que fa a Catalunya, hi ha 663 dones preses, les quals representen un 6,6% del total de població interna. Cal destacar que el percentatge de recluses en qualsevol sistema penitenciari del món oscil·la entre el 2 i el 10% de la població penitenciària (Coyle, 2009). Per tant, Espanya té un nombre considerable de dones preses, que mereixen una atenció especialitzada.

Catalunya és una de les comunitats autònomes amb un nombre més elevat de persones empresonades (10.041 persones, que representen aproximadament el 0,0139% de la població total).¹ L'única comunitat autònoma que la supera és Andalusia, amb 15.767 persones empresonades (que representen aproximadament el 0,1899% de la població total).² Altres

¹ S'ha confeccionat el percentatge a partir de la població del 2012 (INE, 2014).

² S'ha confeccionat el percentatge a partir de la població del 2012 (INE, 2014).

comunitats que també destaquen pel nombre elevat de persones recluses són la Comunitat de Madrid (9.161 presos) i la Comunitat Valenciana (7.185 presos).

Si es fa un repàs històric de l'evolució de la població penitenciària espanyola es pot observar que, des de l'any 2000, la població reclusa ha tendit a augmentar, tot i que en els darrers anys s'està produint un lleuger decrement (de 76.079 l'any 2009 a 68.597 el 2012). Pel que fa a les dones, s'observa que també s'ha produït un decrement proporcional al total de la població penitenciària en els darrers anys (de 6.076 preses l'any 2009 a 5.225 preses el 2012).

L'objectiu principal d'aquest treball és crear un programa de reinserció social per a aquelles dones que estan en el procés d'impàs entre el compliment de la pena i la tornada en llibertat. Per tant, és important deixar clar que la població que interessa per a aquest programa és la de recluses que estan penades (ni preventives, ni que se'ls hagi imposat una mesura de seguretat ni que siguin penades amb preventives) i que es troben en tercer grau o en llibertat condicional. Les dones penades a nivell nacional són 4.128, respecte 56.109 del total de penats (homes i dones). Quant a les recluses penades en centres penitenciaris catalans, n'hi ha 494, respecte 8.223 de la població total penada a Catalunya.

Per cenyir encara més l'objecte d'estudi, és interessant saber el número de dones que estan classificades en tercer grau i les que es troben en llibertat condicional. En el primer cas, a tot l'Estat espanyol n'hi ha 1.091 i a Catalunya, 176. En el segon cas, a Espanya hi ha 1.116 dones en llibertat condicional.³

3.3. Problemàtica actual de les dones preses

Les diferències per motiu de gènere també es manifesten en una presó. Homes i dones tenen unes necessitats diferents, i per això en les presons calen abordatges específics; tractar-los per igual provoca que un dels dos col·lectius en surti perjudicat. Normalment, aquest és el cas de les dones, que “ha ocupado siempre una posición muy secundaria debido a su menor entidad numérica y su falta de conflictividad” (Yagüe, 2007, p.1). Les presons tendeixen a ser administrades des de la perspectiva masculina. El desconeixement de les diferents característiques socials i personals, per una banda, i la ignorància de les seves necessitats, per l'altra, les fan vulnerables quan formen part d'una institució penitenciària (Yagüe, 2007).

³ No consten les dades específiques de Catalunya; però tenint en compte que, segons les estadístiques del Departament de Justícia (2012), el número total de reclusos en llibertat condicional és de 1.020 i que només un 6,6% són dones, es pot estimar que el número aproximat de dones en llibertat condicional és de 67. (Vegeu l'annex per a informació més detallada sobre les dades presentades en aquest apartat).

Les dones són un dels col·lectius més invisibles de la població penitenciària (Cruells & Igareda, 2005) i la pena de presó acaba essent més dura per a elles en comparació a la dels homes (Almeda, 2003). Almeda, que ha dut a terme diverses investigacions relatives al sistema penal i penitenciari de la reclusió femenina a Espanya, juntament amb Bodelón afirmen que “las cárceles españolas discriminan a las mujeres encarceladas [...] no solamente porque se las trate peor que a los hombres, sino porque el tratamiento es sexista” (Almeda & Bodelón, 2007, p. 27). Malauradament, la dona acaba essent discriminada i marginada en diversos aspectes, com ara en el dret al treball, en les comunicacions íntimes o en els recursos materials (Calvet, García-Borés, Rivera & Rodríguez, 1995).

La situació de les recluses és molt diferent a la dels homes, la qual cosa comporta la necessitat de prestar especial atenció a la situació en què viuen. Les conseqüències de l'empresonament i els efectes sobre la vida de les persones és molt gran, però encara ho pot ser més i de manera molt diferent quan es tracta d'una dona. Hem de tenir present que, en la majoria de les societats, les dones són els pilars fonamentals de la família, és a dir, les principals responsables del que les envolten, especialment si hi ha nens implicats. Això suposa que, quan la dona és enviada a la presó, les conseqüències per a la família poden ser molt greus. En molts casos, les mares són les úniques persones que sostenen la família. Tot això implica que s'han d'adoptar unes mesures especials per assegurar que les recluses puguin mantenir un contacte significatiu amb els fills (Coyle, 2009). A més, les recluses, “aparte de la pérdida de su libertad se ven obligadas a alejarse de sus seres queridos y muy frecuentemente son abandonadas por sus familiares y amigos con el consecuente impacto que esto tiene sobre su bienestar físico y emocional” (Azaola, 1996, citat a Galván et al., 2006, p. 70). Per tant, l'ingrés de la dona és traumàtic i comporta grans problemes en la dinàmica familiar, ja que la seva desaparició com a conseqüència del seu ingrés a presó suposa, moltes vegades, l'enuig i la destrucció de la família, per la qual cosa la dona acaba patint una doble criminalització: per una banda, l'empresonament i, per l'altra, el rebuig o l'abandonament per part de la seva família (Parés, 2009). Tot això fa que sigui necessari i imprescindible que el personal que treballa amb dones sigui totalment conscient de la situació en què viuen, a més de rebre la capacitat específica perquè la funció real d'aquests treballadors es compleixi (Coyle, 2009).

Un altre aspecte important a destacar són les mancances formatives i laborals derivades de la dedicació exclusiva al rol de la dona, que comporten menys recursos que els faciliti la reinserció social (Parés, 2009). La reinserció és difícil per a qualsevol persona, però, si a més se li suma la realitat d'aquestes dones, que surten amb menys recursos que no pas els homes a causa de la falta d'adaptació dels programes i la direcció que segueixen aquests actualment, les recluses tenen una doble dificultat per poder tornar a dur una vida amb total normalitat. S'hauria de

treballar per a la millora d'un àmbit tan important com és el retorn de la vida en llibertat. cal educar-les, perquè potser així es podrà evitar que siguin més víctimes propiciatòries del delictes i s'aconseguirà disminuir la incidència delictiva i la convivència social esdevindrà més humana (Mendoza, 2007).

3.4. La vida de les dones després de la presó

“Les dones internes als centres penitenciaris pateixen situacions d'exclusió social importants” (DGSP, 2011, p.116). Tal com s'ha dit abans, la seva xarxa de suport familiar i social acostuma a ser menor que la dels homes, motiu pel qual és imprescindible millorar el procés d'acostament a l'exterior de les dones que han format part del sistema penitenciari. El model de rehabilitació a les presons catalanes (2011), confeccionat per la Direcció General de Serveis Penitenciaris del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, proposa incrementar “els permisos de sortida per potenciar el coneixement de les entitats i recursos de suport a la dona presents a la comunitat de referència” (p.116).

Un estudi realitzat pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada sobre “La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya” l'any 2011 afirma que alguns interns dubten entre el desig d'aconseguir l'esperada autonomia un cop surtin de la presó i el fet de saber que dins del centre penitenciari tenen totes les necessitats bàsiques assegurades (habitatge i alimentació). Aquesta discrepància s'incrementa en el moment en què l'intern compara la seva capacitat adquisitiva i els llocs de treball als quals pot accedir, accentuat avui dia pel mal moment socioeconòmic en què vivim.

Afrontar el retorn a la llibertat és complicat per a qualsevol persona. Ara bé, tal com conclou el projecte MIP,⁴ cal denunciar que les dones s'enfronten a una problemàtica molt específica. Concretament, el projecte destaca que moltes de les dones que han estat condemnades estaven perdudes i desorientades durant les primeres setmanes -i inclús mesos- després de sortir de la presó, incapaces d'afrontar reptes vitals bàsics. Un aspecte notable és les dificultats que troben les dones a l'hora de buscar feina, que està associat a la seva difícil posició estructural en el mercat laboral. Els antecedents penals, formalment, i l'estigmatització, informalment, provoquen un grau de dificultat alt per aconseguir feina (Cruells & Igareda, 2005). És més, tal com es destaca en un article confeccionat pel CEJFE (2011), les dones tenen més dificultats

⁴ El projecte MIP (Mujeres, Integración i Prisión. Análisis de los procesos de integración socio-laboral de las mujeres presas en Europa) dedica una part de l'estudi a la vida de les dones després de la sortida de la presó i al seu impacte. És un projecte d'investigació europeu finançat pel V Programa Marc (Millora del coneixement socioeconòmic) de la Unió Europea (2002-2005), en què han participat diferents institucions d'investigació acadèmica i ONGs de sis països europeus.

d'inserció en feines regularitzades i accedeixen més a feines submergides. La importància dels vincles socials per a la inserció laboral constitueix el capital social dels exinterns quan finalitzen la reclusió. Per tant, la mancança d'aquests vincles pot ser determinant (Alós-Moner et al., 2011).

Finalment, un altre possible problema que pot afectar directament les dones es deriva del fet que, a Espanya, el presos tenen dret a prestacions per excarceració si compleixen una sèrie de criteris establerts, dels quals s'exclouen les persones que tenen condemnes curtes i els toxicòmans (Cruells & Igareda, 2005). Tenint en compte que un dels delictes més comuns que cometen les dones és contra la salut pública (Miranda, 2002), és probable que moltes tinguin dificultats per accedir a aquest tipus d'ajudes, la qual cosa suposa un entrebanc addicional en el procés d'excarceració.

3.5. Les dones en el sistema penitenciari català

L'article 25 de la Constitució Espanyola recull que el sistema penitenciari ha d'orientar cap a la inserció i la reeducació de les persones. El CIRE és l'empresa pública del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya encarregada de gestionar el treball penitenciari i la formació ocupacional de les persones que estan complint una pena privativa de llibertat (Alós-Moner et al., 2011).

L'equitat de gènere és un valor reconegut en l'ordenament jurídic per l'Estatut de Catalunya, el qual, per una banda, garanteix els drets de les dones i la igualtat d'oportunitats entre homes i dones i, per l'altra, intenta que les polítiques reflecteixin aquesta igualtat. Cal dir, però, que el sistema penitenciari català presenta les mateixes mancances que existeixen en molts altres àmbits de la nostra societat (DGSP, 2011). Els problemes a què s'enfronten i les desigualtats envers els homes han estat explicats anteriorment, tot i que el propi Reial decret 190/1996 intenta evitar-ho: "el règim i la configuració dels establiments dedicats en exclusiva a dones hauran d'observar les singularitats i adaptacions exigides per fer possibles en millors condicions les finalitats de l'execució penal" (de la Iglesia et al., 2013, p. 49).

L'any 2005 es va aprovar el V Pla d'Acció i Desenvolupament de Polítiques de Dones a Catalunya, en què el Departament de Justícia es va marcar una sèrie de reptes sobre els programes d'intervenció i tractament. Aquest pla d'acció pretén la "incorporació de la perspectiva de gènere a totes les polítiques i actuacions de la Generalitat, i la definició de mesures específiques adreçades a les dones des de totes les àrees de l'Administració de la Generalitat" (Generalitat de Catalunya, s.d., s.p.). En l'àmbit penitenciari, en primer lloc, es

promou el desenvolupament d'un model d'intervenció amb dones des de la perspectiva de gènere. En segon lloc, s'incentiva l'oferta d'activitats creades per donar resposta a les necessitats específiques que tenen les dones. En tercer lloc, es pretén crear activitats comunes dirigides a homes i dones, on el gènere sigui un aspecte natural. Finalment, es fomenta millorar el procés de sortida i d'apropament a l'exterior de les recluses, incrementant els contactes i el coneixement de les entitats existents (de la Iglesia et al., 2013).

Des de la Direcció General de Règim Penitenciaris i Recursos (DGRPiR), en l'actualitat, s'ha destacat la necessitat de prioritzar tres dels eixos que estableix el Pla de polítiques de dones 2008-2011 (de la Iglesia et al., 2013; ICD, 2008):

- Eix 3: Participació. L'objectiu és reconèixer el paper que ocupa la dona en la societat, fer-la visible i promoure la seva participació a tots els nivells.
- Eix 5: Qualitat de vida i cohesió social. Intenta ajustar els recursos a les necessitats i expectatives de les dones.
- Eix 6: Intervenció integral contra la violència masclista. Pretén el desenvolupament d'estratègies de prevenció i sensibilització, a la vegada que es faciliti a les dones l'accés als drets i serveis que els corresponen.

Actualment, a Catalunya les dones preses estan ubicades en mòduls separats en presons destinades i dissenyades per a homes, com és el cas del Centre Penitenciar Brians 1, Centre Penitenciar Ponent i Centre Penitenciar de Girona. L'única presó on la població reclusa és totalment femenina és el Centre Penitenciar de Dones de Barcelona (conegut com a "Presó de Wad Ras"), on hi ha l'únic Departament de Mares de Catalunya (Parés, 2009).⁵

Els programes d'intervenció que reben les dones preses són els mateixos de rehabilitació que s'han creat per als homes, aspecte que, com ja s'ha comentat més amunt, és criticable a causa de les diferents necessitats existents entre homes i dones. Cal dir, però, que actualment a Catalunya s'ha dissenyat algun programa destinat i pensat per a dones, com és el cas del Programa de violència i el Programa per a dones víctimes de la violència de gènere (DGSP, 2011).

⁵ El Departament de Mares de Catalunya és una infraestructura destinada a les mares que estan complint una pena privativa de llibertat amb fills menors de 3 anys. Aquest establiment està totalment pensat i condicionat per a acollir les mares juntament amb els nens (DGSP, 2011).

Segons un estudi confeccionat sobre l'opinió que les dones recluses a Catalunya tenen sobre l'encarcerament (2006),⁶ una de les seves principals demandes és tenir més suport per preparar la sortida de la presó. Demanen ser acompanyades a l'hora de trobar feina i llar. D'altra banda, els funcionaris que treballen amb aquest col·lectiu a Catalunya expressen que teòricament les penes de presó serveixen per a preparar l'interna per a la seva resocialització, però la funció primordial és, a la pràctica, protegir la societat del delinqüent. Una altra dada sorprenent d'aquest estudi és que més del 50% de les dones empresonades a Catalunya manifesta no conèixer organitzacions que ajudin les internes després del compliment de la pena.

Existeixen entitats privades en l'àmbit extern a la presó destinades a afavorir i a facilitar la reinserció social de la dona quan aquesta comença a tenir permisos de sortida. L'objectiu és proporcionar "recursos socioeducatius, sociosanitaris, de drogodependències, d'intervenció psicoterapèutica, socioeducatius sanitaris, de formació i inserció laboral i específics de dones" (de la Iglesia et al., 2013, p.58). Per exemple, la Llar Betània i l'Associació Lligam són entitats dirigides a la intervenció de la dona, "destinat a dones que compleixen l'article 182 o en gaudiment de permisos de sortida en segon i/o tercer grau de tractament, llibertat condicional, amb manca de xarxa de suport social relacional i habitatge" (de la Iglesia et al., 2013, p.58). Un altre exemple és l'ARED, destinat a dones en procés d'inserció social i laboral que es troben en situació d'exclusió social, principalment a les que procedeixen de centres penitenciaris i de serveis socials (Ared, 2014). Altres entitats destinades a l'atenció individualitzada i seguiment d'internes són l'Associació Obert Heura, l'Associació La Vinya, l'Associació Dones i Presó, l'Obra d'integració social- OBINSO i l'Obra Social Santa Lluïsa de Marillac.⁷

⁶ Aquestes dades pertanyen a una recerca més àmplia en què van participar 9 països europeus liderats per la Universitat de Greifswald (Alemanya), en la qual la Universitat Ramon Llull (Barcelona) ha participat com a col·laboradora per aportar les dades sobre les dones encarcerades de Catalunya. Les dones que hi van participar procedien dels centres penitenciaris de Brians i Dones de Barcelona de l'any 2004.

⁷ Per a més informació sobre les entitats, consulteu l'annex.

4. MARC CONCEPTUAL

4.1. Marc legal

4.1.1. Fonts del dret penitenciari

El sistema penitenciari espanyol està regit per un conjunt de normes que dona el dret penitenciari, disciplina autònoma des de principis del segle XX (MPDP, 2009). Les fonts del dret penitenciari espanyol són les següents (MPDP, 2009):

- Constitució Espanyola: norma suprema. Concretament, art. 17, art. 24, art. 25.1, art. 25.2, art. 103, art. 106 i art. 117.
- Codi Penal (CP en endavant): com ara l'art. 90 i següents, que imposen els requisits de la llibertat condicional, i l'art. 36, que instaura el període de seguretat.
- Llei Orgànica 1/1979, General Penitenciària (LOGP), de 26 de setembre, promoguda pel Dr. Carlos García Valdés (Mir, 2011).
- Llei d'Enjudiciament Criminal
- Reglament Penitenciari (RP en endavant), aprovat pel Reial Decret 190/1996, de 9 de febrer: desenvolupa la LO 1/1979
- Ordres ministerials
- Circulars de la Direcció General d'Institucions Penitenciàries: vinculen els òrgans de l'administració.

A més de les fonts normatives, també hi ha la doctrina del Tribunal Constitucional i la jurisprudència del Tribunal Suprem (MPDP, 2009).

La Comunitat autònoma de Catalunya ha de tenir en compte l'art. 11.1 de la LO4/1979, de 18 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia en relació amb l'article 79 LOGP, i el Reial Decret 3482/1983, de 28 de desembre, pel qual la Generalitat de Catalunya exerceix efectivament competències penitenciàries des de l'1 de gener de 1984, quan se li van transferir els mitjans i els serveis penitenciaris. A més, també s'ha d'atendre el Decret de la Generalitat de Catalunya 329/2006, pel que s'aprova el Reglament d'Organització i Funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya (Mir, 2011). Cal esmentar que és l'única comunitat autònoma de l'Estat espanyol que ha assumit les competències en matèria penitenciària.

La Constitució Espanyola de 1978 (art. 52.3) estableix que les penes privatives de llibertat han d'estar orientades cap a la reeducació i la reinserció socials dels condemnats. Aquest precepte constitucional es va desenvolupar a la Llei Penitenciària de 1979, que assignà a les institucions

penitenciàries espanyoles una doble finalitat: la reeducació i reinserció social dels condemnats, i la custòdia de tots els empresonats (Garrido et al., 2006).

4.1.2. La classificació penitenciària

La classificació penitenciària és “el conjunto de actuaciones de la Administración Penitenciaria [...] que determina el estatuto jurídico penitenciario [...] de un interno, susceptible de control jurisdiccional, y que sirve para la necesaria separación y distribución de los internos en Centros penitenciarios [...], para adecuar en cada momento la persona y su tratamiento” (Mir, 2011, p. 75).

El règim d’execució de les penes privatives de llibertat, previst en la legislació penitenciària, és un sistema progressiu basat en la individualització científica, que implica que el compliment de la pena es divideix en quatre graus. D’aquesta manera, s’aconsegueix un sistema més flexible amb finalitat resocialitzadora que permet classificar l’intern en funció de la seva situació personal i de l’evolució durant el tractament (MPDP, 2009; Fuentes, 2011). Hem de saber, però, que només es classifiquen els interns que siguin penats, és a dir, els que hagin estat condemnats per una sentència ferma a una pena privativa de llibertat (Mir, 2011). A la vegada, també és important saber que no és necessari que un intern passi per tots els graus, és a dir, que ja d’entrada pot ser classificat en qualsevol d’ells, excepte en el de llibertat condicional.

Els diferents graus de tractament són els següents (MPDP, 2009):

- Primer grau. D’acord amb l’art. 10 LOGP, és un regim excepcional únicament aplicable a penats classificats o preventius de perillositat extrema o a aquells que tinguin una conducta d’inadaptació manifesta al règim ordinari o obert, apreciats per causes objectives amb una resolució motivada. El primer grau correspon al règim tancat, es limiten les activitats comunes dels interns i aquests són objecte d’una major vigilància i control respecte dels altres.
- Segon grau. D’acord amb l’art. 102.3 del RP, seran classificats en aquest grau aquells interns que tinguin unes circumstàncies personals i penitenciàries de normal convivència, però sense capacitat de viure en semilibertat. Aquest grau correspon al règim ordinari.
- Tercer grau. D’acord amb l’art. 102.4 del RP, seran classificats en aquest grau aquells interns que per les seves circumstàncies personals i penitenciàries estan capacitats per viure en un règim de vida en semilibertat. Aquest grau correspon al règim obert.

- Quart grau. Culminació del sistema progressiu de graus. Suposa avançar l'excerceració del penat perquè passi fora de la presó l'última fase de la seva condemna. Correspon a la llibertat condicional.

4.1.3. El tercer grau: règim obert

Com ja s'ha dit, el règim obert correspon al tercer grau de classificació penitenciària. La presó oberta és aquella que “no presenta obstacles físics contra l'evasió” (Mir, 2011, p.52); s'inspira en el principi de confiança i autoresponsabilitat dels interns (MPDP, 2009).

El règim obert és el millor grau per garantir la recuperació social, afavorir la salut física i mental, millorar la disciplina i facilitar les relacions familiars; dóna, a més, l'oportunitat de buscar feina. Les diferències més rellevants d'aquest règim, comparat amb l'ordinari, són les següents: en primer lloc, no es realitza una vigilància coercitiva sistemàtica als interns; en segon lloc, es permeten sortides de l'establiment per motius de feina, familiars, etc., i, per últim, és el precedent de la llibertat condicional (Leganés, 2006).

Tot i que hi ha la possibilitat d'aplicar el tercer grau des de l'inici del compliment de la pena, s'acostuma a donar-lo a aquells interns que es troben en l'última etapa del compliment de la pena privativa de llibertat i que estan més preparats per a reiniciar la seva vida fora de la presó. Cal destacar que, tal com apunta Leganés (2006), “es de destacar un aumento de la utilización del tercer grado cuando se trata de mujeres que cumplen condena” (p.86).

El règim obert es pot complir en tres classes d'establiments, tal com indica el RP (Tamarit, Sapena & García, 1996; Mir, 2011):

- Centres oberts o d'inserció social: Són centres específics destinats als interns que estan en tercer grau de tractament. L'objectiu d'aquests centres és potenciar les capacitats d'inserció social dels interns, mitjançant activitats i programes de tractament destinats a facilitar la reincorporació a la societat (art. 163.2 del RP).
- Seccions obertes: És un espai adjunt als establiments penitenciaris dedicat als interns de tercer grau de tractament. Depenen administrativament de l'Establiment penitenciari polivalent (art. 80.2 del RP).
- Unitats dependents: Són instal·lacions residencials situades fora dels centres penitenciaris que depenen de l'Administració penitenciària, amb la col·laboració d'entitats públiques o privades, dirigides a aquells interns classificats en tercer grau (art. 165 del RP).

La peculiaritat més important d'aquest règim de vida és que ha de ser el més similar possible a la vida en llibertat. N'és un exemple el fet que, tal com estableix l'article 301 del RP, s'autoritzi el curs de diners en curs legal (això és, el curs de diners normals) per fomentar l'autoresponsabilitat dels interns.

L'article més rellevant i que més interessa per a l'objectiu d'aquest treball és el 86 RP, ja que és el que regula les sortides de l'establiment penitenciari i que, per tant, permetrà desenvolupar el programa que es proposa: el banc del temps. Aquest article explicita que "los internos podrán salir del Establecimiento para desarrollar las actividades laborales, formativas, familiares, de tratamiento o de otro tipo, que faciliten su integración social". És aquí on és possible incloure el banc del temps com a programa facilitador d'integració social de les dones classificades en tercer grau.

A part de les sortides diàries, també disposen de 48 dies a l'any de permisos ordinaris de sortida, establert en l'art. 47.2 LOGP i 154 RP. També tenen el dret a sortir els caps de setmana, tal com regula l'art. 114 RP, gestionat i regulat per la Junta de Tractament de forma individualitzada i dependent de la modalitat de vida que té l'intern assignat, l'evolució del tractament i les garanties de control necessàries (Leganés, 2006).

L'article 84.2 RP permet que durant el compliment del tercer grau es puguin atorgar diferents modalitats en el sistema de vida dels interns segons les característiques individuals, l'evolució personal, les necessitats de control que cal mantenir durant les seves sortides a l'exterior i les mesures d'ajuda que necessiten per atendre les seves carències. A més, l'art. 82.3 RP autoritza modalitats de vida específiques per a aquells interns que, un cop classificats en tercer grau, no disposen dels recursos suficients per desenvolupar una activitat estable a l'exterior, o per als que tenen una carència de suport familiar o social que dificulti la seva integració a la societat (Leganés, 2006). Per tant, el banc del temps seria una possible activitat estable que podria servir per a evitar que les persones amb falta de suport, ja sigui familiar o amb dificultats per trobar una feina, se'ls apliqui aquest tipus de règim que dificulta la seva sortida en llibertat. Cal pensar que, en el moment de dificultats econòmiques en què ens trobem, aquestes persones es troben en una situació encara més difícil per poder tornar al món laboral, no només per l'estigmatització que pateixen pel fet d'haver estat a la presó sinó també per la situació econòmica actual.

Es poden distingir diferents modalitats de règim obert (Leganés, 2006; Mir, 2011):

- El règim pròpiament obert (obert ple), regulat a l'article 83 RP. L'objectiu és potenciar les capacitats d'inserció social a través del suport, l'assessorament i la cooperació necessària per a la reinserció a la societat. Els interns poden sortir diàriament i només han d'estar 8 hores dins del centre (per pernoctar-hi).
- El règim obert restringit, regulat a l'article 82 RP, i que s'aplica a aquells interns que tenen una peculiar trajectòria delictiva (per exemple, que tinguin antecedents, que hagin comès delictes d'especial gravetat, delictes contra la llibertat sexual, etc.), a interns que tenen una personalitat anòmala (que pateixin alguna malaltia mental), a interns que tinguin certes condicions personal (falta de suport familiar i social, que fa que no tinguin on anar quan surten del centre), a interns que no tenen la possibilitat de tenir una feina a l'exterior, o per als que sigui aconsellable per tal de poder seguir amb el seu tractament. En aquest casos, no surten tot el dia, sinó que passen unes hores determinades que s'estableixen fora del centre.
- El règim obert excepcional, regulat a l'art. 86.4 RP, que permet no estar ni les 8 hores diàries (per dormir) al centre penitenciari, acceptant un control telemàtic o altres mecanismes de control suficients. És una llibertat condicional encoberta.

És important destacar que l'art. 82.2 RP permet una excepció concreta per a les dones que no tinguin la possibilitat de trobar una feina: poder realitzar les feines domèstiques al seu domicili, tot equiparant-les a un treball remunerat.

4.1.4. La llibertat condicional

La llibertat condicional permet complir l'última part de la pena privativa de llibertat a l'exterior amb la finalitat que la persona condemnada es reintegri un cop acabada la pena (Tébar, 2006). Aquest quart grau de la pena suposa l'excarceració del condemnat i està condicionat a no delinquir fins que no s'hagi extingit la pena (Tamarit et al., 1996).

Per poder accedir a la llibertat condicional, hi ha els requisits següents establerts a l'art. 90 CP:

- En primer lloc, és imprescindible que l'intern es trobi en tercer grau de tractament penitenciari. És indiferent el tipus de règim que tingui, pròpiament obert, obert restringit o obert excepcional (Mir, 2011).
- En segon lloc, cal haver extingit les tres quartes parts de la condemna. Si la persona té més d'una pena, es farà el còmput total del temps de les condemnes (Mir, 2011; Tamarit et al., 1996).

- En tercer lloc, cal que s'hagi apreciat bona conducta i que hi hagi un pronòstic individualitzat i favorable de reinserció social. S'emet un informe final per part de l'Administració, previst a l'art. 67 LOGP, on s'especifiquen els resultats aconseguits amb el tractament i un judici sobre el futur comportament de l'intern en llibertat. Això no serà possible si no s'ha satisfet la responsabilitat civil (Mir, 2011).

Després de les reformes introduïdes en el sistema espanyol de llibertat condicional l'any 2003, existeixen diferents modalitat de llibertat condicional (Tébar, 2004):

- Llibertat condicional ordinària: Es concedeix després d'haver complert 3/4 parts de la condemna, sempre que s'hagin complert els requisits nombrats anteriorment. En cas dels estrangers no residents legalment a Espanya, el Jutge de Vigilància Penitenciària podrà autoritzar el compliment de la llibertat condicional al seu país d'origen, tal com estableix l'art. 197 RP.
- Llibertat condicional a les 2/3 parts: Permet accedir a la llibertat condicional si s'han complert els requisits esmentats anteriorment i que, a més, s'hagin realitzat activitats laborals, culturals o ocupacionals.
- Modalitat anticipada de la llibertat condicional a les 2/3 parts: Aquesta modalitat permet que, una vegada complerta la meitat de la condemna, es pugui avançar 3 mesos per cada any de compliment de pena, si, a més de tots els requisits esmentats anteriorment, la persona acredita la participació efectiva a programes de reparació a les víctimes o a programes de tractament o de desintoxicació.
- Llibertat condicional per malaltia greu o incurable: Qualsevol persona que pateixi una malaltia greu o incurable podrà accedir a la llibertat condicional en qualsevol moment sempre que hagi complert els requisits esmentats anteriorment.
- Llibertat condicional per motius d'edat: Les persones de 70 anys o més podran accedir a la llibertat condicional en qualsevol moment sempre que hagin complert els requisits esmentats anteriorment.
- Llibertat condicional especial per raó del delictes: Aquelles persones que hagin comès un delictes de terrorisme o hagin format part d'alguna organització criminal tindran un règim més restringit per poder accedir a la llibertat condicional. Això comporta que no se'ls podrà donar la llibertat condicional avançada.

En aquesta etapa es pot incloure fàcilment el programa del banc del temps, perquè la llibertat condicional es desenvolupa a l'exterior de la presó.

4.2. Banc del temps

4.2.1. Concepte, història i contextualització

El banc del temps és una xarxa d'intercanvi de temps (hora per hora) entre persones que s'inscriuen al projecte amb l'objectiu de donar, rebre i compartir el seu temps amb altres persones. És un projecte on s'intercanvien temps, habilitats i oportunitats (FSCTB, 2013). Aplicar aquesta eina de sociabilitat a les persones que formen o han format part del sistema penitenciari ofereix una sèrie de beneficis afegits als que pròpiament comporta un banc del temps.

La idea del banc del temps sorgeix als anys 80 per part d'Edgar Cahn⁸ com a mitjà per a reconstruir el deteriorament de les xarxes socials i per al suport informal dels barris que formen el nucli de l'economia (Gregory, 2009). Els primers bancs del temps van crear-se a Estats Units, anomenats "Time Dollars". Aquests programes anaven dirigits principalment a la gent de la tercera edat amb la finalitat d'ajudar altra gent gran per tal de mantenir la independència i poder seguir vivint a casa seva sols (Lasker et al., 2010).

El banc del temps és una estratègia d'ocupació informal que ajuda a desenvolupar habilitats, a establir contactes i a contribuir a la societat. A la vegada, és un mitjà d'integració de grups socialment aïllats en una xarxa més àmplia (Lasker et al., 2010).

És evident que l'aparició d'aquest tipus d'alternativa ve propiciada per la crisi econòmica, que "has opened up debate around the nature and purpose of social policy" (Gregory, 2010, p.4). La crisi financera ha provocat la necessitat de renovar els sistemes actuals, creant polítiques alternatives per facilitar la supervivència en un moment econòmic difícil com el que ens trobem actualment (Gregory, 2013). El banc del temps pretén canviar radicalment la dinàmica entre l'usuari i el proveïdor, ja que ambdós adquireixen rols, creant una xarxa on no només participen els dos protagonistes sinó que també es converteix en una cadena entre totes les persones que hi participen (Gregory, 2010).

4.2.2. La "coproducció"

El banc del temps és un sistema de moneda comunitari destinat a promoure relacions recíproques dins d'una comunitat amb l'objectiu de millorar els resultats del servei. Aquest nou

⁸ Edgar Cahn és el creador del *Time Dollars* i cofundador del National Legal Services Program i de l'Antioch School of Law (ara, David A. Clarke School of Law). És autor de *No More Throw Away People: The Co-Production Imperative*, *Time Dollars*, *Our Brother's Keeper: The Indian in White America* i *Hunger USA* (Ethical Markets, 2014).

sistema està basat en l'intercanvi de temps. El banc del temps és un mecanisme per a aconseguir el que s'anomena "coproducció". Es defensa que en el desenvolupament dels serveis públics s'obtidran més èxits si aquests estan basats en una relació igualitària i recíproca entre professionals (proveïdors i destinataris) (Drakeford & Gregory, 2010); és a dir, que els "providers and service users, combined, produce more effective services" (Gregory, 2010: p.4). La coproducció és una forma específica de participació dels usuaris en els serveis públics que implica la implicació dels usuaris de serveis en la prestació del servei en si (Gregory, 2010).

Cahn diu que la idea de coproducció està basada en quatre principis: *assets* (persones com a actius), redefinició del treball, reciprocitat i capital social. Aquest autor creu que aquests quatre principis es duren a terme quan els usuaris dels serveis deixin de ser objectes passius en la intervenció (Drakeford & Gregory, 2010), és a dir, quan s'involucrin i participin, i fins i tot formin part de la creació d'aquests serveis. Coproducció vol dir buscar la solució en el poder de la pròpia gent, implica que les persones tenen les habilitats suficients per a trobar respostes als seus problemes. Si la coproducció és la filosofia que ajuda a donar valor als recursos de les pròpies persones, el banc del temps és el mecanisme per fer-ho possible, ja que ajuda a multiplicar i a canalitzar els recursos de la gent (Timebanking UK, 2011). Els bancs del temps poden generar coproducció perquè reflecteixen aquests quatre aspectes fonamentals de la següent manera (Timebanking UK, 2011; Drakeford & Gregory, 2010; Gregory, 2009):

- 1) *Assets*⁹ (persones com a actius): La gent defineix la riquesa d'una societat. Les persones no es defineixen per les seves necessitats, sinó per tot allò que els individus poden aportar, amb les seves capacitats i amb el que són capaços de contribuir en les seves comunitats. El banc del temps permet que sigui la gent qui esculli en què vol i pot contribuir, i permet donar-li el valor que mereix l'aportació de cadascú.
- 2) Redefinició del treball: Tothom, en igualtat, ha de poder aportar les seves capacitats i que aquestes siguin valorades. Aquestes aportacions han de ser recompensades degudament i així es posarà fi a l'explotació de l'economia de mercat. El banc del temps valora i premia cada contribució de la mateixa manera, una hora per una hora, sigui quina sigui l'activitat i faci qui faci l'activitat.
- 3) Reciprocitat: Parteix de la idea que tothom ens necessitem. És passar del "et necessito" al "ens necessitem els uns als altres". Els sistemes han de donar i rebre per poder assolir un desenvolupament complet del que anomenem capital social. Al banc del temps això es tradueix en el fet que no s'intercanvia el temps entre dues persones, sinó que és una xarxa formada per tothom, i això permet el ventall d'activitats i d'ajuda que s'ofereix.

⁹ *Assets* es podria traduir per "capital humà", però s'ha preferit deixar la paraula original.

- 4) **Capital social:** Es genera gràcies a la interacció entre les persones, creant confiança, reciprocitat i participació de les comunitats. Els bancs del temps ajuden a crear aquest capital social, ja que l'acció de cada persona incrementa el capital social de cada societat.

4.2.3. Funcionament

El banc del temps és una eina que s'utilitza per a organitzar gent per a l'intercanvi de recursos, experiències i habilitats a través de temps. La peculiaritat d'aquest programa és que la moneda d'intercanvi són hores de treball realitzat. Cada hora que un usuari ofereix a un altre es cobra mitjançant un taló de temps que s'ingressa en un compte corrent d'hores. Podrà fer servir aquest capital per a demanar qualsevol tipus de servei que ofereixi qualsevol altre participant. El temps és igual per a tothom, independentment de l'habilitat rebuda o realitzada (Timebanking UK, 2011).

El banc del temps està format per les següents parts:

- Usuaris. En el cas de les (ex)recluses que tractem, podrien accedir-hi persones que formin part del sistema penitenciari o persones que n'hagin format part. En el primer cas, podrien participar-hi les dones que estan en tercer grau (és a dir, les que es considera que tenen la capacitat de viure en semilibertat), o bé les que ja estan en llibertat condicional. En el segon cas, podrien participar-hi totes les dones exrecluses, és a dir, les dones que ja han finalitzat el compliment de la pena.
- Tasques. Les tasques que s'inclouen són tantes com habilitats tinguin els seus participants. Per exemple, poden ser tasques d'assessorament, de salut, d'acompanyament, de lectura, tasques de la llar, bricolatge i/o petites reparacions, reparació d'ordinadors, restauració de mobles, perruqueria, converses d'idiomes, classes, traduccions, música, fotografia, entre d'altres. Les tasques que s'ofereixen depenen de les propostes de cada participant. Quant més participants hi hagi, més moviment d'hores hi haurà i més serveis diversos es podran oferir.
- Compte corrent. Cada participant té el seu compte corrent personal. La finalitat d'aquest compte és controlar el crèdit (hores de temps) de cada membre. Cada cop que algú realitza una tasca, el receptor de la tasca efectua un ingrés al compte corrent de l'emissor pel valor de les hores treballades, el qual podrà invertir-les pel que vulgui i amb qui vulgui.

L'intercanvi ha d'estar organitzat i, per tant, és necessari gestionar-lo. Quan algú s'inscriu al banc del temps, ha de fer saber quina classe de serveis està en condicions de brindar i quantes

hores disposa mensualment per oferir als altres participants. A la vegada, s'ha d'informar a tots els participants de quins són els serveis que hi ha disponibles. Per poder controlar de manera formal les hores que es donen i que es reben, cada usuari disposa d'un talonari amb xecs de temps per valor d'una hora, que entregará o rebrà en funció de si rep o presta un servei. Ha d'haver-hi un control per evitar situacions de desequilibri de temps, que consisteix a establir un màxim de diferència entre les hores prestades i les hores rebudes. Això significa que cap persona podrà rebre més serveis sense haver-ne prestat ell, si sobrepassa el marge establert. Si una persona no està interessada a rebre cap dels serveis que s'ofereixen, pot cedir als altres les hores de què disposa, fomentant així la generositat.

4.3. Aplicacions existents del banc del temps en l'àmbit de justícia

La prevenció de la delinqüència, la rehabilitació i la reducció de les taxes de delinqüència són problemes socials molt complexos que no tenen una solució fàcil. Des de fa anys, s'està intentant trobar respostes més eficients als mètodes tradicionals de justícia (Timebanking UK, s.d.). N'és un exemple tot el desenvolupament que s'ha dut a terme en l'àmbit de la justícia restaurativa, que és una resposta al comportament delictiu tenint en compte les necessitats de la comunitat, les víctimes i els delinqüents (United Nations, 2006). El banc del temps es pot incloure clarament com un mecanisme de justícia restaurativa. En aquest cas, la relació no seria entre la víctima i l'agressor, sinó entre el transgressor i la societat perquè les persones que han comès un delictes puguin, d'alguna manera, contribuir positivament a la comunitat (Drakeford & Gregory, 2010). I no només això, sinó que el banc del temps pot permetre trencar amb l'estigmatització que pateixen moltes vegades les persones que han format part del procés judicial. Aquest projecte permet compartir temps sense que l'intercanvi es vegi condicionat pel fet que el participant hagi estat a la presó o no; s'intercanvien, simplement, habilitats entre persones. Qualsevol persona pot contribuir potencialment a la seva comunitat.

Tot i que a Espanya i a Catalunya no hi ha experiències documentades d'aquest tipus, existeixen diverses aplicacions del banc del temps en l'àmbit de la justícia penal. Cal tenir-los en compte perquè són exemples reals que ja estan funcionant. Són precedents d'aquesta nova proposta i, a la vegada, permetran ajudar a valorar l'èxit que es pugui obtenir si es duu a terme aquest nou banc del temps. Dels que s'han dut a terme fins ara, en destaquen els tres que es presenten a continuació per la seva rellevància: l'*HM Prison Gloucester* a Anglaterra (§4.3.1) i, en l'àmbit de la justícia juvenil, les iniciatives dutes a terme al comtat irlandès de Gwent (§4.3.2) i al districte de Columbia a Washington (§4.3.3).

4.3.1. *HM Prision Gloucester*

L'*HM Prision Gloucester* és la iniciativa més semblant a la proposta que es fa en aquest treball. *Fair Shares* és una institució que es va crear l'any 1988 i que té nou bancs del temps a tot Gloucestershire (Anglaterra). L'any 2004 va començar una nova iniciativa juntament amb la presó HMP Gloucester, que ha durat fins al 2013.¹⁰ Aquest projecte consistia en la instauració d'un banc del temps dins l'àmbit penitenciari amb la finalitat de ser un mecanisme per a mantenir el contacte entre els reclusos i les seves famílies a través dels crèdits de temps.

Després de llargues negociacions, es va aconseguir la possibilitat que els reclusos guanyessin crèdits de temps, principalment reparant i reformant bicicletes donades. Podien utilitzar aquests crèdits de temps de tres maneres diferents (Drakeford & Gregory, 2010; FSCTB, 2013). En primer lloc, podien donar-los a les seves famílies perquè aquestes poguessin utilitzar-los per a tot allò que necessitessin (com ara jardineria, decoració i transport). Aquesta opció ofereix la possibilitat que la persona presa contribueixi directament al benestar dels seus familiar; consegüentment, ajuda a recrear reciprocitat entre la família i el pres, aspecte que queda destruït moltes vegades per l'empresonament. En segon lloc, podien cedir els crèdits a altres organitzacions que hi participen. Un dels grups més beneficiats ha sigut el Centre de Visites de la Presó, ja que els crèdits de temps cedits pels reclusos servien per a facilitar el transport als visitants a la presó, per a pagar el menjar, etc. En tercer lloc, podien donar els crèdits al que s'anomena *good will pot* ("pot de bona voluntat"), que s'utilitza per a les persones necessitades, com ara gent de la tercera edat o persones que necessiten cures pal·liatives. Això servia perquè els presos sentissin que estaven contribuint a la comunitat, tot reparant un possible dany que anteriorment havien comès.

Actualment s'està treballant per continuar instaurant el banc del temps en l'àmbit de la justícia a HMP Leyhill i a HMP/YOI Portland, com a mecanisme de suport per a la rehabilitació dels delinqüents, les comunitats locals i les persones afectades per la delinqüència (FSCTB, 2014).

4.3.2. Estratègia de prevenció del delicte al comtat de Gwent

El banc del temps també pot ser una estratègia de prevenció del delicte, tal com s'ha provat al comtat de Gwent (Gal·les), on s'ha iniciat un projecte del banc del temps com a mecanisme de prevenció de la delinqüència juvenil. És una iniciativa interessant per al present treball perquè la prevenció del delicte és un aspecte molt rellevant en l'estudi de la Criminologia i, molt especialment, ho és la prevenció de la delinqüència juvenil, ja que s'ha demostrat que en la

¹⁰ La presó de HMP Gloucester s'ha tancat l'any 2013; en conseqüència, el seu projecte del banc del temps ha finalitzat.

carrera delictiva la joventut és una de les etapes que pot contribuir més a definir el futur de les persones i el camí que pren cadascú. Així ho afirmen Rutter, Giller i Hagell (2000): “la conducta antisocial de edat de iniciu muy temprana tiene también más probabilidades de persistir al entrar en la adolescencia y en la vida adulta” (p.513).

La idea de crear un banc del temps com a estratègia de prevenció del delictes va sorgir arran d'uns incidents que es van produir en una oficina policial prop del comtat de Gwent. Es va provar que, aplicant el projecte del banc del temps entre els joves, la delinqüència juvenil es reduïa de manera notable.¹¹ A partir d'aquell moment, l'experiència es va extrapolar a tot el comtat i els resultats van ser molt favorables. L'objectiu del projecte és, en primer lloc, promoure un comportament positiu; en segon lloc, satisfer les necessitats de la comunitat reduint de manera notable el comportament antisocial dels joves, i, en tercer lloc, reduir la por de la comunitat instaurant el respecte entre els joves i la gent gran (TSNP, 2007). En aquest programa es permet als joves guanyar crèdits de temps mitjançant la realització de projectes dins de la comunitat, com ara netejar grafitos o recollir les escombraries. Poden utilitzar aquests crèdits de temps per a vals de botigues o per al cinema (HMIC, 2008). Amb aquesta experiència, els joves implicats, en lloc de dependre dels recursos financers, poden accedir a diferents activitats, esdeveniments i serveis ajudant els altres (Drakeford & Gregory, 2010).

4.3.3. *Time Dollar Youth Court*

El *Time Dollar Youth Court* és un programa dissenyat per als menors delinqüents no violents del districte de Columbia (Washington) que cometen un delictes per primera vegada, per proporcionant-los penes alternatives (Flowers, 2010; Youth Court of the District of Columbia, 2012). Aquest programa ha consistit en la creació d'un procediment judicial alternatiu a través d'un Tribunal de Menors, on els membres del jurat són delinqüents que realitzen les funcions de jurat com a part de la seva sanció pel delictes que han comès.

Aquesta iniciativa va ser creada per part de l'Escola de Dret de la Universitat del Districte de Columbia juntament amb el *DC Superior Court*. Els estudiants de dret actuen com a jutges presidents, que ajuden a controlar el compliment interposat per la *Youth Court*. El procediment comença amb una “Unitat d'Admissió”, on el jove és interrogat en presència dels seus pares o representants i on es fixa una data de compareixença davant del Tribunal de Menors. Es realitzen una sèrie d'audiències, on el jurat escolta els fets, els càrrecs, la versió de la policia, el testimoni del jove acusat i el testimoni dels seus pares. Hi ha un període de preguntes i, finalment, el jurat delibera i decideix una sanció. Hi ha diferents tipus de sancions possibles,

¹¹ Per a més informació, vegeu Drakeford & Gregory (2010, p. 149-152).

com ara realitzar 90 hores de serveis a la comunitat, disculpar-se i reparar a les víctimes o inscriure's en programes contra l'abús de drogues. El jove, sigui quina sigui la sanció, sempre tindrà, a més, l'obligació de servir com a jurat al Tribunal de Menors durant un període de deu setmanes, que inclou dues setmanes de preparació i formació com a jurat.

Els joves guanyen crèdits de temps per cada hora que realitzen de jurat, que després podran utilitzar per aconseguir ordinadors reciclats, participar en projectes de joventut o programes d'estiu, o obtenir descomptes en els costos d'admissió i taxes de sol·licitud a la Universitat del Districte de Columbia (Drakeford & Gregory, 2010).

5. EL BANC DEL TEMPS PER A LA REINSERCIÓ SOCIAL DE (EX)RECLUSES

Un cop emmarcat el treball amb la descripció, per una banda, de la institució penitenciària -i específicament de la situació de la dona en aquesta institució-, i per l'altra, dels bancs del temps, es presenta a continuació l'aplicació concreta d'un banc de temps per a la reinserció social de les (ex)recluses.

5.1. En què consisteix

El banc del temps per a la reinserció social de preses funciona exactament com els altres bancs del temps, amb la peculiaritat que està format per persones que es troben en una situació especial. El fet de treballar amb persones que formen part del sistema judicial obliga a reorganitzar la idea bàsica del programa inicial. La diferència més important és la necessitat d'establir una persona encarregada de tutoritzar i acompanyar les participants. A §6, es presentarà més extensament en què consisteix aquesta idea.

El banc del temps com a mecanisme de reinserció social de dones preses és un programa evolutiu i que mira cap al futur. Per això es considera que hi ha dues maneres interessants d'enfocar-lo. En primer lloc, hi ha l'opció de crear un banc del temps limitat a aquelles dones que estan o han estat a la presó (únicament a nivell penitenciari), perquè puguin començar a habitar-se i a saber participar en programes com aquest. A continuació, i per tal d'incrementar-ne els beneficis, hi hauria la possibilitat d'ampliar la participació a persones alienes al sistema judicial per tal de crear nous vincles socials i així oferir un ventall de noves possibilitats a les (ex)recluses.

Una opció alternativa, i probablement més beneficiosa, seria integrar aquest programa en els bancs del temps existents propers al lloc on es desenvolupés. La riquesa d'un banc del temps rau en el número de participants que té. Com més participants hi ha, més demandes de prestar serveis hi ha, i es pot accedir a més serveis. A més, és en aquest espai on les (ex)recluses podrien percebre veritablement el sentiment de pertinença a un grup diferent, tenir la possibilitat de relacionar-se amb persones amb qui probablement mai no s'haurien plantejat de compartir coses i, sobretot, experimentar la veritable reinserció a la societat.

5.2. A qui va dirigit

El sistema penitenciari actual és dinàmic i va dirigit a preparar els penats per a una futura vida en llibertat respectuosa amb la comunitat. “Aquesta preparació de la llibertat no es pot dur a terme sense una utilització raonable d’aquells instruments que ens permetin aplicar aproximacions legals a la llibertat” (Capdevila, Parés, Ferrer, Luque & Torrecillas, 2006, p.12). Per això, el tercer grau i el corresponent règim obert són un instrument que brinden una oportunitat als presos per canviar i per demostrar que són capaços de viure en llibertat, fins i tot abans d’haver acabat de complir la pena.

El banc del temps per a la reinserció social de preses pretén ser una eina per a aconseguir aquests objectius, que ja planteja la mateixa Llei Penitenciària, reflectint un model penitenciari de política criminal humanista i avançat (Capdevila et al., 2006).

Paral·lelament al sistema de classificació penitenciària progressiu que tenim, aquest banc del temps també pretén ser dinàmic i busca una evolució de les seves participants. Això vol dir que el programa es pot dur a terme en tres moments diferents, tal com s’ha esmentat anteriorment: durant el compliment del tercer grau de classificació penitenciària, durant el compliment de la llibertat condicional o un cop s’hagi extingit el compliment de la pena.

És important tenir present que el model ideal i més beneficiós seria començar quan la persona és classificada en tercer grau, per així poder-la seguir en el programa a mesura que avança en la seva evolució penitenciària. D’aquesta manera s’aconseguiria un progrés amb uns beneficis concrets molt rellevants i positius.

Tant durant el tercer grau de classificació penitenciària com durant la llibertat condicional, el banc del temps seria una primera eina que oferiria la possibilitat de tenir i formar part d’una activitat a l’exterior. Tal com s’ha explicat al §4.1.3., el tercer grau està dirigit a aconseguir el retorn parcial i progressiu de l’intern al seu medi familiar i social amb uns certs controls i supervisió per part dels serveis penitenciaris (Capdevila et al., 2006), i la classificació en tercer grau depèn de les oportunitats que es tenen fora. Per això, aquest programa és un instrument per a poder aconseguir el que estableix la pròpia Llei. Essent conscients de la conjuntura socioeconòmica actual, el banc del temps és una eina que no contempla la recompensa monetària i dona la possibilitat d’ocupar el temps fora de la presó amb activitats profitoses i educatives a través de l’intercanvi de temps. La voluntat de voler participar en el banc del temps pot ser un al·licient per a concedir el tercer grau, ja que, per exemple, pot ser un complement al règim especial establert a l’article 82.2 del RP de considerar les feines de llar com a ocupació

professional de les dones. D'aquesta manera, no estarien limitades únicament a estar a casa, sinó que tindrien l'oportunitat de compartir temps amb altres persones alienes al món penitenciari i a l'entorn familiar. Això els proporcionaria un ventall de vincles positius, amb l'oportunitat de relacionar-se amb gent molt diversa i de sentir que formen part d'un projecte comú. El banc del temps no deixa de ser un mecanisme que ajuda a la creació de xarxa social.

Per a aquelles persones que ja estan en llibertat condicional, el retorn a la societat és difícil. Després d'haver estat un temps tancat i exclòs de la societat, es presenten un conjunt de dificultats que s'han de tenir presents. En aquest sentit, el banc del temps ofereix la possibilitat de relacionar-se i de compartir temps amb persones alienes al procediment judicial, i això pot ser molt beneficiós a l'hora de crear nous vincles i de crear noves relacions socials. És una opció diferent, innovadora i de fàcil accés.

Finalment, aquelles dones que ja han extingit tot el compliment de la pena, tenen l'oportunitat de continuar amb el programa del banc del temps si ja hi participaven anteriorment, o poden començar-lo de bell nou. La seva experiència i la situació de llibertat que tenen poden ajudar positivament, enriquint les altres participants. A més, com en els altres casos, els ofereix un ventall de noves relacions socials que els poden beneficiar molt, creant nous vincles, coneixent gent i trobant un sentit invertint el seu propi temps.

5.3. On es pot aplicar

La utilització del banc de temps com a mecanisme de reintegració social en centre penitenciaris podria ser beneficiós tant per a homes com per a dones. Tanmateix, en aquest treball s'ha cregut oportú dissenyar aquesta proposta per a les dones perquè acostumen a ser més partidàries de participar en aquest tipus d'iniciatives. Les dones tenen la capacitat cultural de treballar en xarxa, aspecte que beneficia l'aplicació d'un programa com aquest i que ofereix la possibilitat d'obtenir, teòricament, millors resultats per a un tipus de proposta com aquesta. A més, és positiu que tinguin l'oportunitat de poder accedir a un programa dissenyat i pensat per i per a elles, essent conscients que no acostuma a ser així.

Un altre àmbit en què seria molt interessant aplicar aquest tipus de programes seria en justícia juvenil. Tal com s'ha dit al §4.3., ja existeixen algunes aplicacions en aquest àmbit, però mai no s'ha utilitzat el banc del temps com a mecanisme de reinserció social després d'haver comès un delicte de la manera que s'està proposant en aquest treball. Els bancs del temps poden ajudar a demostrar que els joves que han realitzat algun acte il·lícit encara tenen coses positives per a oferir i això pot ser utilitzat per a regenerar el capital social, tot contribuint en la pròpia societat

(Drakeford & Gregory, 2013). El banc del temps per a joves podria començar-se a aplicar en centres de menors amb el mateix disseny que el que s'ha plantejat per a les dones, amb la possibilitat d'integrar-lo també amb altres bancs del temps comunitaris. A més a més, es podria oferir la participació en aquest programa no només a aquells menors que estan destinats en un centre tancat, sinó també als que s'ha aplicat algun tipus de mesura judicial en medi obert. Aquest tipus de mesures no impliquen la privació de llibertat del jove, sinó que s'executen en el seu entorn social i familiar, permetent així fer un seguiment més a prop del seu procés de socialització i ajudar a millorar els vincles socials que aquest pugui tenir (Generalitat de Catalunya, 2014). El banc del temps podria ser una opció beneficiosa per a millorar els vincles socials d'aquests menors, al mateix temps que contribuiria a la seva resocialització i al canvi cap a una major responsabilització.

5.4. Integració en altres bancs del temps

Per poder entendre bé la possibilitat d'integrar aquest banc del temps en altres a nivell comunitari, se'n proposa un cas concret a la Presó de Dones de Barcelona (Wad-Ras), que considerem idoni per al nostre objectiu. Aquest centre penitenciari és l'únic destinat exclusivament a dones i disposa allà mateix d'una secció oberta mixta destinada al règim obert. Aquest aspecte és molt beneficiós perquè, tot i que conviuen homes i dones en espais diferents, el banc del temps podria ser una eina per interrelacionar-los i abolir la discriminació de gènere, fomentant la igualtat i l'experiència de compartir. A més, és un centre petit amb capacitat reduïda, la qual cosa és positiva per a alguns aspectes: facilita la realització del tractament penitenciari, essent més proper i intens; ajuda a detectar necessitats amb relativa facilitat, i millora la coordinació i transmissió d'informació entre professionals essent més ràpida i efectiva (de la Iglesia et al., 2013). La situació geogràfica d'aquest centre, que es troba enmig de la ciutat de Barcelona, també facilitaria la possibilitat d'integrar un programa com aquest en altres bancs del temps que ja existeixen a la mateixa ciutat.

Per començar, caldria crear un banc del temps dins del propi centre per a aquelles dones que formen o han format part del sistema penitenciari, ja sigui en tercer grau, en llibertat condicional o exrecluses del propi centre. Concretament, en el cas de les últimes, penso que podrien aportar moltes coses a totes les altres, perquè la seva experiència i el fet d'haver-se trobat en la mateixa situació pot ser completament determinant a l'hora d'influir directament en les recluses actuals. La capacitat d'influència i de credibilitat que tindran serà molt més gran que no pas la de qualsevol persona aliena al sistema penitenciari. Em sembla que aquest és un punt molt important, perquè una persona que ha viscut una situació semblant a la teva, que ha passat ja per

on et toca passar a tu ara, pot ser molt més convincent i pot ajudar molt més a explicar les claus de com pot ser aquest procés.

Més endavant, aquest programa podria oferir la possibilitat que hi participés qualsevol persona aliena a la presó amb ganes de formar part d'un programa com aquest. El banc del temps és una eina per a tothom i se sap perfectament que està funcionant. La possibilitat d'integrar persones alienes a la justícia pot ser molt beneficiosa per a tothom, i especialment per a les recluses. A més, avui dia hi ha moltes traves per a les persones que desitgen ser voluntaris a la presó, ja que s'exigeix formar part d'alguna entitat i/o associació sense ànim de lucre que "han de tenir un programa marc d'actuació i han de respectar la normativa de cada centre" (de la Iglesia et al., 2013, p.56). Això és un impediment per a aquells que ho volen fer de manera individual, sense formar part de res. Tot i que el banc del temps no té res a veure amb un voluntariat, sí que crec que oferirà la possibilitat que les persones que tinguin ganes d'introduir-se i de compartir amb aquest col·lectiu tinguin més facilitats a l'hora de fer-ho. És evident, però, que caldrà establir un control de les persones que hi volen participar perquè no s'ha d'oblidar la situació penitenciària en què es troben aquestes dones, dependents i sota la responsabilitat de la institució penitenciària.

Finalment, m'agradaria destacar que, en el cas de la Presó de Dones de Barcelona seria molt interessant aprofitar la situació geogràfica d'aquesta per a integrar el banc del temps per a la reinserció social amb els altres bancs del temps que es troben a la mateixa ciutat de Barcelona. Això oferiria la possibilitat directa d'ampliar la xarxa social de totes els participants. El banc del temps no deixa de ser un programa evolutiu, que ha d'anar creixent amb el pas del temps. Per poder aconseguir tot això, caldria el suport dels serveis socials per a gestionar aquesta integració amb les altres persones, sense oblidar que caldrà la presència d'una persona encarregada de fer l'acompanyament individualitzat de les recluses que encara formen part del sistema penitenciari, tal com es detalla en el següent apartat, dedicat a les fases d'aplicació del programa. Un aspecte addicional que ajudarà a l'èxit del programa és una bona gestió i implicació per part de les persones que l'implementin.

6. FASES D'APLICACIÓ

6.1. Estructura organitzativa

El projecte del banc del temps per a la reinserció social de (ex)recluses s'ha de construir en base a una organització formal. Això és imprescindible per a aconseguir un bon funcionament d'aquesta nova eina i assolir els objectius del programa. Per això, és fonamental establir uns òrgans que s'encarreguin de la direcció, el seguiment i l'avaluació del banc del temps, i que actuïn en coordinació. Una bona ubicació física per als òrgans de gestió seria un lloc proper al centre penitenciari, que estigués a l'abast de les participants però que a la vegada no se situés exactament a dins. Per això, una bona opció seria situar-los en les mateixes seccions obertes.

6.1.1. Òrgan de direcció

Com en qualsevol projecte, cal tenir un òrgan encarregat de dirigir i de vetllar pel bon funcionament del programa. Aquest òrgan pot ser unipersonal (una única persona al capdavant) o col·legiat (dos o més persones), essent el/s màxim/s exponent/s del banc del temps per a la reinserció social de les preses.

Entre d'altres, les principals funcions que hauria/en d'assumir són les següents:

- És la persona encarregada de representar la consolidació del projecte.
- Ha de complir i fer complir les normes vigents del programa i vetllar per la seva correcta aplicació.
- Ha de dirigir i coordinar totes les activitats del banc del temps.
- Ha d'elaborar periòdicament la programació del projecte.
- Ha de convocar i presidir els actes del banc del temps i les reunions amb els altres membres que formen part del programa.
- Ha de tenir cura de la gestió econòmica del projecte.
- Ha d'atribuir als altres membres les responsabilitats de cadascú.
- Ha d'elaborar, juntament amb els altres membres, una memòria anual amb els resultats del programa.

També és important que s'encarregui/n de fomentar la participació en el programa, proporcionar orientació, realitzar un seguiment de les hores, i distribuir i gestionar les activitats en els intercanvis (Collom, 2008).

Per tot això, és imprescindible tenir coneixement no només de com funciona un banc del temps, sinó també del propi funcionament d'una presó i de la situació delicada en què es troben les dones que estan complint una pena d'aquest tipus. Per aquest motiu, podria ser molt adequat que fes aquesta funció un criminòleg, per exemple, perquè coneix perfectament la situació d'aquestes persones i té la capacitat de tenir una visió àmplia de les controvèrsies existents en les dificultats amb què es troben les dones preses.

6.1.2. Òrgan de seguiment

La necessitat de fer un seguiment durant l'execució del programa és molt important per poder aconseguir majors beneficis en la seva posada en pràctica. La millor manera de fer-ho és a través d'un acompanyament individualitzat. Per això, caldria nomenar una persona que s'encarregués d'estudiar cas per cas l'evolució del programa. Hem de tenir present que no és un banc del temps normal, sinó que hi participen dones que estan o han estat a la presó. Per tant, és important estudiar cada cas de manera individualitzada, ajudar a escollir les activitats concretes que més beneficis poden portar a cada persona, controlar que es vagin complint totes les activitats a què es comprometen, gestionar els permisos necessaris en el cas que encara estiguin complint la pena de llibertat i, sobretot, tenir un tutor individual que doni el suport necessari a cada participant. Un professional amb perfil adequat per a assumir aquestes tasques seria el criminòleg, perquè coneix perfectament el funcionament d'un centre penitenciari i els límits que té aquest i, sobretot, perquè té la capacitat d'establir i de decidir la millor opció que pot convenir a cada una de les recluses o exrecluses.

6.1.3. Òrgan d'avaluació

Sempre que es duu a terme un programa, és important fer-ne una avaluació de cada cas amb els resultats obtinguts, especialment quan estem parlant de persones que estan complint una pena, ja que la relació de subjecció que tenen envers la presó obliga la institució a tenir certes responsabilitats. Com en qualsevol programa de reinserció social, hem de saber quins han estat els objectius que s'han assolit i si realment ha funcionat.

A part d'aquesta avaluació general del programa, seria important estudiar els resultats obtinguts per cada persona que ha participat en el programa, especialment quan les persones que hi participen encara estan complint una pena, ja que els resultats obtinguts poden servir per a l'evolució i l'avaluació del seu pas pel centre penitenciari. Això podria ajudar i influir directament a la Junta de Tractament a l'hora de confeccionar els informes per a la progressió de grau, ja que en aquest programa es treballa fora de la presó i pot ser un bon indicador de com es comporta la persona quan torna a la llibertat. Addicionalment, reflecteix el compromís que

cada una ha tingut amb el programa i la voluntat que ha tingut per participar-hi. Tal com estableix l'article 106.2 del RP, la progressió en grau de classificació “dependerá de la modificación positiva de aquellos factores directamente relacionados con la actividad delictiva, se manifestará en la conducta global del interno y entrañará un incremento de la confianza depositada en el mismo que permitirá la atribución de responsabilidades más importantes que impliquen un mayor margen de libertad”.

Les persones encarregades d'aquesta avaluació haurien de ser, en primer lloc i imprescindiblement, la persona que ha fet el seguiment, ja que serà qui coneixerà millor com ha anat l'evolució i el desenvolupament del programa en cada cas, i tindrà la capacitat de valorar què és el que cadascú ha obtingut. A més, seria interessant que hi hagués una persona aliena al cas, a qui es poguessin presentar tots els resultats obtinguts i que pogués valorar objectivament, des del seu punt de vista, quins beneficis i possibles perjudicis se'n han tret. Aquestes dues persones haurien de confeccionar un informe d'avaluació i seguiment que plasmés com s'ha desenvolupat tot el programa i posar-lo a disposició de la Junta de Tractament, quan aquesta ho sol·licités o a proposta de la mateixa presa.

L'article 105 del RP estableix que com a màxim cada sis mesos s'ha de fer una revisió de la classificació inicial. És en aquest moment quan seria important considerar, si escau i si la persona en qüestió ha participat en el banc del temps, l'informe confeccionat per l'òrgan d'avaluació del programa.

6.1.4. El rol del criminòleg

S'han fet diverses referències al criminòleg com a professional idoni per a la implementació d'aquest programa, ja sigui en l'òrgan de direcció, en l'òrgan de seguiment o en l'òrgan d'avaluació. Tot i que és evident que hi podrien participar altres professionals, com ara educadors socials, psicòlegs o treballadors socials, el perfil del criminòleg encaixa perfectament per al banc del temps de les (ex)recluses. La formació multidisciplinària que rep aquest professional permet tenir una visió més extensa des de diferents àmbits, des del vessant del dret, el de la psicologia i el de la sociologia. Aquesta capacitat d'unir les tres disciplines propiciarà que s'ofereixi una visió més àmplia de tot el que implica aquest programa, coneixent perfectament les necessitats que tenen les persones que estan o han estat privades de llibertat.

6.2. Publicitat

Hem de tenir present que ens enfrontem a un programa completament nou, que no s'ha aplicat anteriorment i que, per tant, necessita arrencar d'alguna manera i veure si realment funciona. Per això és imprescindible fer-ne la publicitat necessària, perquè aquelles dones que estan complint una pena de privació de llibertat puguin conèixer i veure què és el que tenen a disposició i, sobretot, per fer-los arribar exactament per a què serveix i en què consisteix el programa.

Convindria, en primer lloc, fer una reunió informativa als centres penitenciaris per donar a conèixer el funcionament del programa. En aquest cas seria interessant que, a més de les persones que s'encarreguen de dur a terme el programa, vingués una persona que participi en algun altre banc del temps comunitari, per explicar i transmetre la seva experiència. Seria la manera de propiciar que algú que forma part d'un programa similar expliqués què és el que li aporta i què és el que n'obté en participar-hi. El fet de ser algú aliè al procediment judicial ajudaria a crear confiança i demostraria que estem parlant d'un programa que no té res a veure amb el centre penitenciar. Un dels aspectes més compensatoris que pot tenir aquest nou banc del temps és intentar fugir de l'estigmatització i oferir l'oportunitat de col·laborar en un projecte que ajudi realment a la reinserció social, ja que no hi ha res millor per fer-ho que proposar una activitat fora de la presó amb la participació de persones que no tenen res a veure amb la institució penitenciària.

En segon lloc, caldria crear un punt d'informació continu, que servís perquè qualsevol persona que hi estigui interessada s'hi pugui dirigir perquè l'informin.

A part d'això, és imprescindible l'ajuda dels propis professionals dels centres penitenciaris, ja que són ells els que comparteixen el dia a dia amb les recluses i moltes vegades tenen més confiança en elles que en qualsevol persona externa que no coneixen. Per això és important conscienciar els treballadors de la presó perquè facin la publicitat necessària perquè les recluses puguin saber quines oportunitats se'ls ofereix.

Finalment, cal la implicació de les diferents institucions relacionades amb l'àmbit de justícia. El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE), el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE), el Consell dels Il·lustres Col·legis d'Advocats de Catalunya (CICAC), les diferents universitats que imparteixen estudis de ciències socials, els mateixos ajuntaments i totes aquelles entitats de caire social serien organismes determinants per tal d'aconseguir una bona publicitat i incentivació per a l'aplicació d'un programa com aquest.

6.3. Procés de selecció de participants

El procés de selecció de les participants és molt important per aconseguir el bon funcionament del banc del temps, motiu pel qual s'han de valorar alguns aspectes a l'hora d'acceptar la participació d'un membre.

Primerament, s'ha de valorar individualment si el programa serà beneficiós per a la persona que hi vol participar. No tothom està preparat per a assumir el compromís que suposa un programa d'aquest tipus, que requereix constància i implicació per part dels membres. El banc del temps està basat en la confiança que es diposita en cadascú i per a les dones no deixa de ser una oportunitat per a mostrar quin és el compromís que tenen i quin rol adopten al llarg de la realització del programa. Si la gent falla, el programa no funciona. Per això és important valorar les capacitats personals i, sobretot, les ganes de participar-hi de cadascú.

La millor manera de fer-ho és a través d'una entrevista individual. L'òrgan de direcció del banc del temps hauria de realitzar una trobada amb la interessada per poder explicar-li detalladament el funcionament del programa i, sobretot, per mentalitzar-la del compromís que requereix. També és important que cada persona especifiqui el número d'hores que està disposat a oferir mensualment i quin tipus de serveis està en condicions de brindar. La idea de partida és que rarament es refusi la participació d'algú; únicament es farà en aquells casos en què l'equip de tractament penitenciari consideri que pot ser negatiu per a la persona. També pot ser que la persona no estigui suficientment preparada; en aquests casos, la responsabilitat recau en el mateix banc del temps, que ha d'intentar ajudar aquesta persona perquè pugui formar-ne part, facilitant-li els mitjans i/o la orientació necessàries.

6.4. Condicions del programa

Per tal que surti bé l'aplicació d'aquest programa, és important establir un reglament intern. En primer lloc, s'ha de tenir clar que només podran participar-hi aquelles persones que siguin capaces d'oferir algun servei. Aquest servei pot ser de qualsevol tipus, sempre que sigui supervisat i acceptat pels responsables del programa. Ara bé, el banc del temps és una eina que només facilita l'intercanvi; les persones que hi participen són les responsables directes dels resultats dels serveis prestats i del seu rendiment.

Així mateix, hem de ser conscients del tipus de programa que és. Els serveis que es realitzen a través de l'eina del banc del temps no estan garantits i pot ser que no s'obtinguin els resultats

materials esperats. S'ha de valorar l'esforç de cadascú i no sempre únicament el resultat. No es contempla l'intercanvi econòmic; s'intercanvia merament temps, voluntat i valors; per tant, s'ha de ser comprensiu. El banc del temps fomenta la tolerància.

El banc del temps podrà intervenir sempre que es produeixi un desacord entre participants; té l'última paraula i podrà prendre decisions que no es podran apel·lar. També pot sancionar quan algun usuari tingui qualsevol tipus de comportament irregular; en aquests casos, pot obligar a retornar algun crèdit de temps guanyat o, fins i tot, pot arribar a expulsar algú del programa.

6.4.1. Drets

Les persones que participin al banc del temps per a la reinserció social de preses tenen els següents drets:

- Ser valorada i tractada amb dignitat, cura i respecte per part dels altres participants i pels propis encarregats del programa.
- Que se li adjudiqui una persona encarregada del seu seguiment, amb les funcions de tutor i de prestar el suport individual necessari per a cada participant.
- Que l'òrgan d'avaluació faci un informe de l'evolució del programa sempre que la usuària o la Junta de Tractament ho sol·liciti.
- Rebre els crèdits necessaris per cada hora que s'hagi proporcionat a un altre usuari.
- Poder gastar els crèdits de què disposa cadascú en qualsevol servei que ofereixi un altre participant.
- Poder guardar els crèdits per gastar-los quan li convingui a cadascú.
- Poder donar o cedir els crèdits a altres participants.
- Tenir la privadesa i confidencialitat que ella desitgi.

6.4.2. Deures

Les persones que participin en el banc del temps per a la reinserció social de preses tenen els següents deures:

- Respectar la privacitat i la confidencialitat dels altres participants.
- Complir les cites a què cadascú es compromet.
- Ser puntual i, en cas de no ser possible, informar sempre l'altra persona i també la persona encarregada del seu seguiment.

- Acceptar consells de les persones que s'encarreguen del programa, especialment de la persona que faci el seu seguiment, ja que serà la que coneixerà més de prop el cas i que podrà aconsellar-la millor.
- Divertir-se i compartir l'experiència amb els altres.
- Informar exactament l'altra persona del servei que ofereix abans de realitzar-lo i dels possibles costos que pot comportar el material per a la seva realització.
- Pagar les despeses que generen la prestació del servei el més aviat possible.
- No acceptar propines ni regals pel servei ofert, ja que la filosofia del programa és l'intercanvi de servei per temps, no per recompenses. Encara menys, demanar diners a canvi del servei prestat.
- Si no s'obté el resultat esperat amb el servei de l'altra persona, és important valorar l'esforç i ser comprensiu.¹²

¹² Aquest punt està basat en altres bancs del temps existents, que s'han utilitzat com a referència i com a punt de partida del programa proposat. Concretament, està inspirat en el banc del temps del Pla de l'Estany, el d'Igualada, el del Pont del Dimoni i el d'Esplugues.

7. AVALUACIÓ DE L'EXPERIÈNCIA

Per acabar, com en qualsevol nou programa, cal fer una avaluació general del procés un cop s'ha començat a implementar, amb la finalitat de millorar aspectes que només durant la pràctica emergeixen. Dissenyar teòricament una nova mesura brinda l'oportunitat de ser creatius i d'idealitzar una proposta, construint-la de la manera que es creu millor; però només quan s'aplica és quan realment es veu què és el que falta i què és el que no funciona. Per tant, és important marcar una sèrie d'indicadors que donin resposta i solucions a tot això.

Primerament, s'ha de definir qui està capacitat per a avaluar-ho. És evident que aquesta responsabilitat recau en els propis executors del procés: en els organitzadors i directors del programa, d'una banda, i en els mateixos participants, de l'altra. Quant als primers, ells tenen la capacitat de veure com s'ha desenvolupat l'execució del programa a nivell longitudinal. Quant als segons, ells (elles, en aquest cas) són les persones que han dut a terme realment el programa i, per tant, tindran una visió més crítica a l'hora de donar-lo a conèixer als altres, podran explicar amb més coneixement de causa què és el que els ha semblat i, sobretot, podran proposar millores que beneficiaran molt l'evolució contínua del programa. D'aquesta manera, es fomentarà l'*empowerment* (potenciació) personal de les participants, concepte que defensa que les persones tenen les habilitats suficients per a trobar respostes als seus problemes.

D'altra banda, també cal definir com es pot avaluar el programa i quins són els paràmetres que ho indicaran. En primer lloc, seria interessant quantificar el número d'intercanvis que s'han realitzat. Tal com s'ha dit abans, a major número d'intercanvis millor funcionament del programa i millor assoliment de la finalitat i dels objectius del projecte. Per tant, s'ha de buscar la manera d'incentivar l'augment d'intercanvis si durant l'avaluació s'observa aquesta deficiència. En segon lloc, també és important valorar la qualitat dels intercanvis duts a terme. Caldria tenir un registre que recollís entre qui s'han fet els intercanvis i si sempre s'ha produït entre el mateix cercle de persones, és a dir, si l'intercanvi es realitza sempre entre les mateixes persones o si, per contra, el ventall d'intercanvis és extens i realment es compleixen les bases del programa, pensades per a aportar més beneficis a les participants. No caldria un banc del temps si els intercanvis es limitessin únicament a un grup reduït de persones, ja que l'enriquiment que ofereix aquesta iniciativa rau en la diversitat i en l'increment de vincles socials. Per últim, també seria rellevant veure quins tipus d'activitats són les que s'han intercanviat més. És aquí on caldria valorar si hi ha intercanvis que no es duen a terme per falta de mitjans i, en aquest cas, intentar, en la mesura que sigui possible, proporcionar-los a través de la mobilització de recursos mitjançant l'acció social i la comunicació. Les facilitats que es

pugin donar per part dels encarregats de dirigir aquest projecte ajudaran a la millora i a l'evolució positiva d'aquest nou banc del temps.

Cal ser crítics i voler millorar. Una avaluació general del procés és imprescindible per a l'obtenció d'uns bons resultats. Observar, escoltar i comprendre portaran a avançar cap al programa eficaç que es pretén obtenir amb aquesta proposta. El programa ha d'evolucionar fins a arribar a consolidar-se.

8. CONCLUSIONS

Després d'haver dut a terme, en primer lloc, l'anàlisi teòrica del projecte proposat mitjançant una àmplia recerca bibliogràfica i, tot seguit, el disseny de la creació d'un programa dirigit a facilitar la reinserció social de les (ex)recluses, s'ha pogut arribar a les conclusions que es presenten a continuació, les quals donen resposta als dos objectius clarament diferenciats que s'han marcat al principi d'aquest treball.

El primer objectiu era aconseguir dissenyar una proposta recolzada teòricament per demostrar que pot ser viable i factible. Aquest punt queda confirmat en dues direccions. En primer terme, la proposta queda validada perquè es planteja la utilització d'un programa que ja existeix actualment (això és, el banc del temps) aplicat a un àmbit més extens com és el nivell comunitari. La iniciativa del banc del temps ja funciona des de fa anys i hi ha moltes referències positives de la seva aplicació, la qual cosa fa presumir la viabilitat del disseny presentat. En el projecte proposat, el banc del temps s'ha aplicat a un col·lectiu més reduït; però, com que aquest compta amb una situació més complexa, ha estat imprescindible tenir en compte factors addicionals relatius a l'entorn i a la realitat d'aquestes persones. En segon terme, ha quedat palesa l'existència d'aplicacions del banc del temps en l'àmbit de justícia, les quals, per ara, també han obtingut resultats favorables. Tot això permet preveure que, desenvolupant més a fons aquesta proposta, fent-la créixer i posant-la en pràctica, podria ésser totalment factible.

Al llarg del treball, ha quedat constatada la necessitat de prestar suport a les persones que afronten el retorn a la llibertat després d'haver complert una pena de presó, especialment quan es tracta de col·lectius amb vulnerabilitat afegida com és el cas de les dones, amb peculiaritats que reclamen abordaments específics. Aquesta idiosincràsia fa necessari que, a banda de millorar l'adequació de la pròpia institució i el treball concret que s'està fent amb elles dins de la presó, es creïn més programes enfocats cap a elles i pensats per a elles. En el treball, s'ha defensat que, tot i que el banc del temps com a mecanisme per a la reinserció social pot ser una eina eficaç d'aplicació extrapolable a altres col·lectius, és interessant la creació d'un programa dedicat especialment a les dones, perquè aquestes afronten, en la majoria de casos, una situació amb dificultats afegides durant el període de retorn a la llibertat, com ara el trencament de lligams familiars, haver de tornar a dirigir la família (especialment si tenen fills al seu càrrec) o haver de fer front a les discriminacions que encara existeixen per qüestió de gènere a l'hora de buscar feina. El projecte del banc del temps que s'ha proposat pretén ser un mecanisme que ajudi a suplir les mancances esmentades en el moment de retorn a la llibertat.

El segon objectiu que plantejava aquest treball era aconseguir brindar un instrument que facilités la inclusió social de les (ex)recluses, oferint-los oportunitats i ampliant el ventall de possibilitats de què disposen en el moment de retorn a la llibertat. Aquest punt també s'ha assolit, perquè el banc del temps, gràcies als seus fonaments i a la seva proposta de funcionament, ofereix una via per a crear nous vincles socials, aspecte que està directament relacionat amb la facilitació de la reinserció a la societat. El banc del temps concedeix, a més, la possibilitat d'explotar les habilitats personals que té cadascú, sense necessitat de rebre cap formació prèvia ni de dur a terme cap activitat que no sigui de grat. Cadascú escull què vol oferir i quantes hores està disposat a realitzar. Aquesta llibertat pot conduir a l'obtenció de resultats més positius i beneficiosos. Una qualitat addicional del projecte és que, per les seves característiques, té un cost econòmic molt baix, aspecte important tenint en compte la conjuntura socioeconòmica actual. No s'ha dut a terme l'aplicació real del projecte; però s'ha dissenyat un programa coherent i ben estructurat, i s'han previst les dificultats que poden sorgir durant les diferents fases d'aplicació del programa, per a les quals s'han proposat diferents mecanismes de millora i de control.

Per acabar, m'agradaria esmentar algunes propostes aplicades de futur que aquest treball suggereix. En primer lloc, és evident que cal dur a la pràctica el programa per millorar-lo i corregir els aspectes que en resultin problemàtics durant l'aplicació real. Aquesta és l'única manera de millorar el que s'ha plantejat teòricament; és el camí que cal seguir per acabar d'implementar el programa. En segon lloc, i tal com ja s'ha apuntat abans, el programa podria extrapolarse a altres àmbits de justícia, ja sigui important les aplicacions existents en altres països o merament aplicant el programa que s'ha desenvolupat en aquest treball. En vista d'experiències realitzades en altres països, sembla que un dels àmbits que poden beneficiar-se més d'iniciatives com aquesta és el de la justícia juvenil. Al capdavall, es tracta de seguir treballant per fer el més útil possible el pas per la presó, amb la finalitat prioritària d'evitar la reincidència. Això no serà possible si les persones que en surten troben dificultats per afrontar la nova realitat fora de la presó. El banc del temps per a la reinserció social de les (ex)recluses contribuirà, sens dubte, a millorar i a facilitar aquest aspecte.

9. REFERÈNCIES

- Ajuntament de Barcelona (s. d.). *Associació Lligam*. Recuperat de http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/es/fitxa_associacio_lligam_181.html
- Almeda, E. (2003). *Mujeres encarceladas*. Barcelona: Ariel.
- Almeda, E. & Bodelón, E. (2007). *Mujeres y Castigo: Un enfoque socio-jurídico y de genero*. Madrid: Dykinson.
- Alós-Moner, R., Esteban, F., Jódar, P., Miguélez, F., Alcaide, V. & López, P. (2011). *La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya.
- Ared (2014). Ared, Fundación para la Reinserción de Mujeres. Recuperat de <http://www.fundacioared.org>
- Banc del Temps de l'Ajuntament d'Esplugues de Llobregat (s.d.). Recuperat de <https://www.esplugues.org/formweb.nsf/Banc%20de%20Temps.pdf>
- Banc del temps d'Igualada (s.d.). Recuperat de <http://www.bdtigualada.org>
- Banc del Temps del Pla de l'Estany (s.d.). Recuperat de <http://www.bdt.entitatsplaestany.cat>
- Banc del Temps Pont del Dimoni (s.d.). Recuperat de <http://www.bdtpontdeldimoni.com>
- Calvet, G., García-Borés, J., Rivera, I. & Rodríguez, J. A. (1995). *Cárcel e indefensión social: recursos jurídicos y sociales*. Barcelona: José María Bosch Editor, S.A.
- Capdevila, M., Parés, R., Luque, E. & Torrecillas, M. d. M. (2006). *La classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya.
- CEJFE (2006) = Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (2006). L'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament. *Justidata*, 45.
- CEJFE (2011) = Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (2011). Inserció després de la presó. *Invesbrevu*, 53.
- Collom, E. (2008). Engagement of the Elderly in Time Banking: The Potential for Social Capital Generation in an Aging Society. *Journal of Aging & Social Policy*, 20(4), 414-436. doi: 10.1080/08959420802186282
- Coyle, A. (2009). *La administración penitenciaria en el contexto de los derechos humanos: Manual para el personal penitenciario* (2a ed.). Regne Unit: Centro Internacional de Estudios Penitenciarios.
- Cruells, M., & Igareda, N. (2005). *Mujeres, Integración y Prisión*. Barcelona: Aurea Editores.

Departament de Justícia (2012). *Estadística bàsica. Serveis penitenciaris 2012*. Recuperat de http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Home/Departament/estadistiques/serveis_penitenciaris/serveis_penitenciaris_2012.pdf

DGSP (2011) = Direcció General de Serveis Penitenciaris (2011). El model de rehabilitació a les presons catalanes. Recuperat de http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/Publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf

De la Iglesia, A., Piñero, I. M., López, R. M. & Otero, Y. (2013). *Mares a la presó: la relació amb els fills de les dones empresonades*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya.

Drakeford, M., & Gregory, L. (2010). Transforming Time: A New Tool for Youth Justice. *Youth Justice*, 10(2), 143-156.

Espanya. Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria. (BOE [en línia], núm. 239, de 5 de octubre de 1979, pàg. 23180 a 23186). <<http://www.boe.es/boe/dias/1979/10/05/pdfs/A23180-23186.pdf>>. [Consulta: 15 de febrer 2013].

Espanya. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. (BOE, núm. 281, 24-11-1995, pàg. 33987 a 34058).

Espanya. Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el qual se aprueba el Reglamento Penitenciario. (BOE [en línia], núm. 40, de 15 de febrero de 1996, pàg. 5380 a 5435). <<http://www.boe.es/boe/dias/1996/02/15/pdfs/A05380-05435.pdf>>. [Consulta: 15 de febrer 2013].

Ethical Markets (2014). *Edgar S.Cahn, Ph.D., Father of Time Banking, co-founder of Antioch School of Law, Washington, DC*. Recuperat de <http://www.ethicalmarkets.com/about/research-advisory-board/edgar-s-cahn/>

Flowers, A. (2010). *Time Dollar Youth Court 2010 Evaluation Final Report*. Recuperat de http://www.globalyouthjustice.org/uploads/Washington_DC_s_Time_Dollar_Youth_Court.pdf

- FSCTB (2013) = Fair Shares community time banks (2013). *Time Banking In Prisons. A Fair Shares Initiative*. Gloucester: City Works. Recuperat de http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.fairshares.org.uk%2Findex.php%2Fdownload_file%2Fview%2F156%2F183%2F&ei=UiiGU-75H-HLsQTpp4LADg&usq=AFQjCNFhey98enwub1LhHU2oJOxWW0HIXQ&bvm=bv.67720277,d.d2k
- FSCTB (2014) = Fair Shares community time banks (2014). *Criminal Justice*. Recuperat de <http://www.fairshares.org.uk/index.php/projects/prisons>
- Fuentes, J. L. (2011). Sistema de clasificación penitenciaria y el “periodo de seguridad” del art. 36.2 CP. *InDret: Revista para el Análisis del Derecho*, 1, 1-29.
- Galván, J., Romero, M., Rodríguez, E., Durand, A., Colmenares, E., & Saldivar, G. (2006). La importancia del apoyo social para el bienestar físico y mental de las mujeres reclusas. *Salud Mental*, 29(3), 68-74.
- Garrido, V., Stangeland, P., & Redondo, S. (2006). *Principios de Criminología* (3a ed.). València: Tirant lo blanc.
- Generalitat de Catalunya (s.d.). *El 2005 el Govern destinarà 35,3 milions d'euros al V Pla d'acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya*”. Recuperat de <http://www10.gencat.cat/gencat/AppJava/cat/actualitat/acordsdegovern/50322acords/vpladacciidesenvolupamentdelespolitiquesdedones.jsp>
- Generalitat de Catalunya (2013). *Bancs del temps*. Recuperat de http://w110.bcn.cat/portal/site/UsosDelTemps/menuitem.3bf0b3f28e0a377cf740f740a2ef8a0c/?vgnextoid=0206cfab893a7310VgnVCM10000072fea8c0RCRD&vgnnextchannel=0206cfab893a7310VgnVCM10000072fea8c0RCRD&lang=ca_ES
- Generalitat de Catalunya (2014). *Medi obert*. Recuperat de <http://www20.gencat.cat/portal/site/Justicia/menuitem.6a30b1b2421bb1b6bd6b6410b0c0e1a0/?vgnextoid=551ea1c9c9203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=551ea1c9c9203110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>
- Gregory, L. (2009). Change takes time: exploring structural and development issues of time banking. *International Journal of Community Currency Research*, 13, 19-32.

- Gregory, L. (2010). *Time in Service Design: exploring the use of time credits to deliver social policies*, Cardiff School of Social. Recuperat de <http://www.cardiff.ac.uk/socsi/resources/wp132.pdf>
- Gregory, L. (2013). *Alternative Financial help in the crisis*. Recuperat de <http://www.poverty.ac.uk/editorial/alternative-financial-help-crisis>
- HMIC (2008) = Her Majesty's Inspectorate of Constabulary (2008) *HMIC Inspection Report. Gwent Police. Neighbourhood Policing Developing Citizen Focus Policing*. Recuperat de <http://www.hmic.gov.uk/media/gwent-phase2-neighbourhood-policing-citizen-focus-20080830.pdf>
- ICD (2008) = Institut Català de les Dones (2008). *Pla de polítiques de dones del govern de la Generalitat de Catalunya 2008-2011*. Barcelona: Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya.
- INE (2014) = Instituto Nacional de Estadística (2014). Estimaciones de la población actual de España calculadas a partir del censo de 2011. Recuperat de <http://www.ine.es/jaxiBD/tabla.do?per=01&type=db&divi=EPOB&idtab=4>
- Lasker, J., Collom, E., Bealer, T., Niclaus, E., Young Keefe, J., Kratzer, Z.,...Perlow, K. (2010). Time Banking and Health: The Role of a Community Currency Organization in Enhancing Well-Being. *Health Promot Practice*, 12(1), 102-151.
- Leganés, S. (2006). *La clasificación penitenciaria: Nuevo régimen jurídico* (2a ed.). Madrid: Dykinson.
- Mendoza, E. (2007). Mujeres y Prisión. *Revista do Conselho Nacional de Política Criminal e Penitenciária*, 20(1), 133-161.
- Ministerio de Interior (2013). *Anuario Estadístico del Ministerio del Interior 2012*. Recuperat de http://www.interior.gob.es/documents/642317/1204854/Anuario_estadistico_2012_okkk.pdf/00ee01c7-3122-496a-a023-22829653e6c0
- Mir, C. (2011). *Derecho penitenciario: el cumplimiento de la pena privativa de libertad*. Barcelona: Atelier.
- Miranda, M. J. (2002). Cárceles, ¿Para qué?. *Política y Sociedad*, 39(2), 377-397.
- MPDP (2009) = *Manual práctico de derecho penitenciario* (2009). Las Rozas, Madrid: La Ley.
- Parés, N. (2009). Dones i presó. *RTS: Revista de treball social*, 188, 46-49.

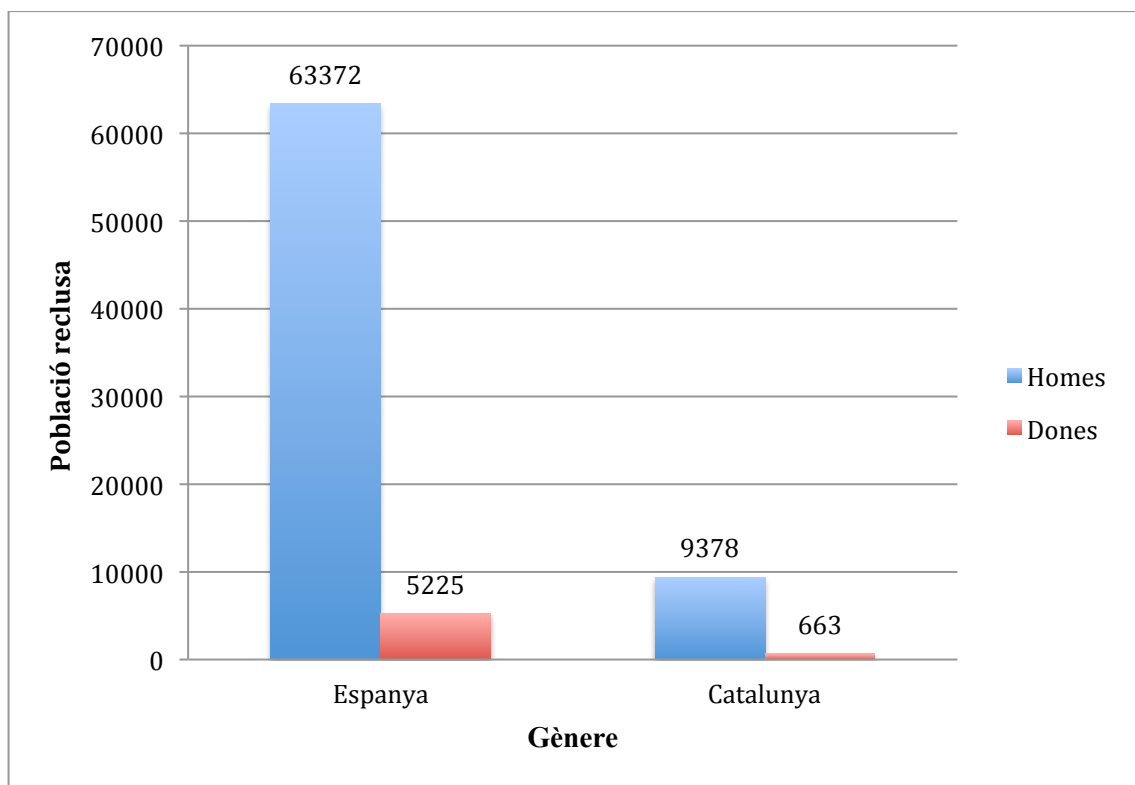
- Rutter, M., Giller, H., & Hagell, A. (2000). *La conducta antisocial de los jóvenes*. Regne Unit: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Tamarit, J.M., Sapena, F., & García, R. (1996). *Curso de Derecho Penitenciario (Adaptado al Nuevo Reglamento Penitenciario de 1996)*. Barcelona: Cedecs Editorial S.L..
- Tébar, B. (2004). *El modelo de Libertad Condicional Español*. (Tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona). Recuperat de <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/5079/btv1de1.pdf?sequence=1>
- Tébar, B. (2006). *El modelo de Libertad Condicional Español*. Cizur Menor, Navarra: Aranzadi.
- Timebanking UK (s.d.). *Justice*. Recuperat de <http://www.timebanking.org/about/timebanking-resources/research/justice/>
- Timebanking UK (2011). *People can*. Recuperat de <http://www.timebanking.org/wordpress/wp-content/uploads/2011/09/People-Can.pdf>
- TSNP (2007) = *Trefethyn Safer Neighborhood Project (2007)*. Recuperat de <http://www.popcenter.org/library/awards/tilley/2007/07-09.pdf>
- United Nations (2006). *Manual sobre Programas de Justicia restaurativa*. Recuperat de https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Manual_sobre_programas_de_justicia_restaurativa.pdf
- Visher, C. A. & Travis, J. (2003). Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*, 29, 89-113.
- Vivir sin empleo (2011). *Situación de los bancos del tiempo en España en marzo de 2011*. Recuperat de <http://www.vivirsinempleo.org/2011/02/situacion-de-los-bancos-de-tiempo-en.html>
- Yagüe, C. (2007). Mujeres en prisión. Intervención basada en sus características, necesidades y demandas. *Revista española de Investigación Criminológica*, 4(5), 1-25.
- Youth Court of the District of Columbia (2012). Recuperat de <http://youthcourtofdc.org>

ANNEX

GRÀFICS DE L'ESTADÍSTICA PENITENCIÀRIA (Ministerio de Interior, 2013)

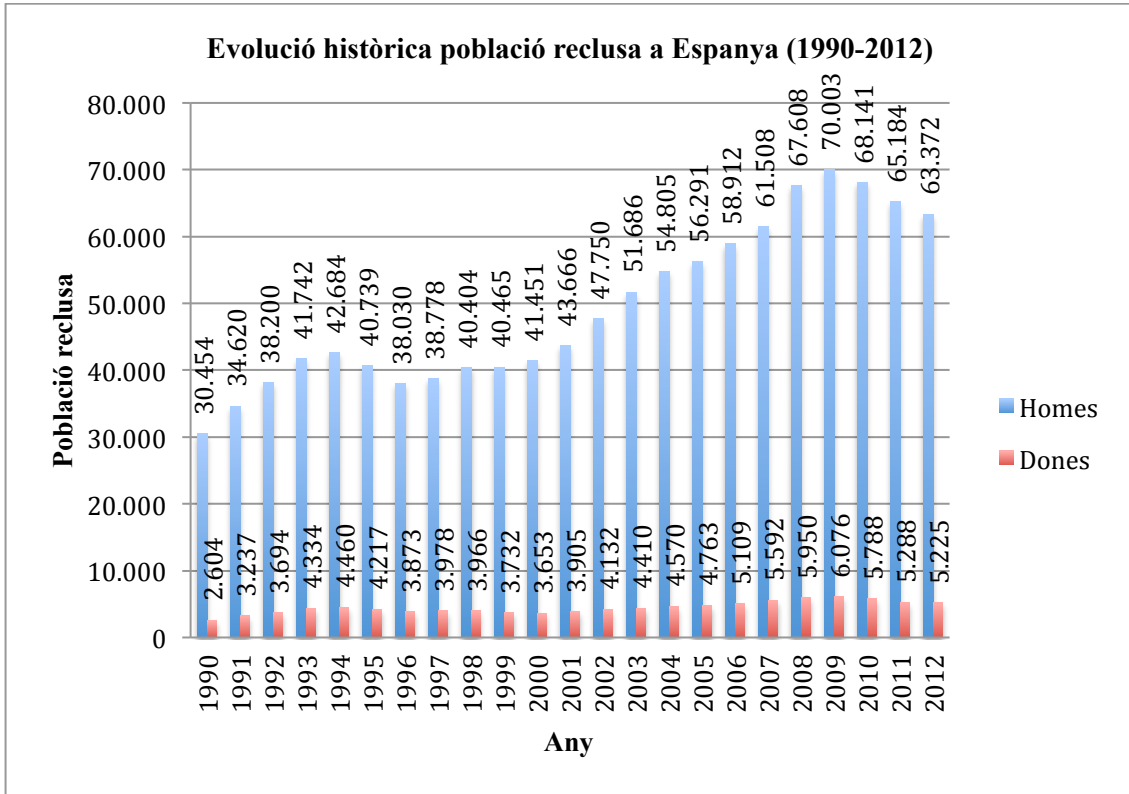
- Població reclusa femenina a Espanya i Catalunya segons el gènere

	Espanya	Catalunya
Homes	63372	9378
Dones	5225	663
TOTAL	68597	10041

- **Repàs històric de la població penitenciària (1990-2012)**

Any	Homes	Dones	TOTAL
1990	30.454	2.604	33.058
1991	34.620	3.237	37.857
1992	38.200	3.694	41.894
1993	41.742	4.334	46.076
1994	42.684	4.460	47.144
1995	40.739	4.217	44.956
1996	38.030	3.873	41.903
1997	38.778	3.978	42.756
1998	40.404	3.966	44.370
1999	40.465	3.732	44.297
2000	41.451	3.653	45.104
2001	43.666	3.905	47.571
2002	47.750	4.132	51.882
2003	51.686	4.410	56.96
2004	54.805	4.570	59.375
2005	56.291	4.763	61.054
2006	58.912	5.109	64.021
2007	61.508	5.592	67.100
2008	67.608	5.950	73.558
2009	70.003	6.076	76.079
2010	68.141	5.788	73.929
2011	65.184	5.288	70.472
2012	63.372	5.225	68.597

ASSOCIACIONS/ENTITATS EXISTENTS DIRIGIDES A LA INTERVENCIÓ DE LA DONA

- Llar Betània: “destinat a dones que compleixen l’article 182 o en gaudiment de permisos de sortida en segon i/o tercer grau de tractament, llibertat condicional, amb manca de xarxa de suport social relacional i habitatge” (de la Iglesia et al., 2013, p.58).
- Lligam: destinat a dones en compliment de l’article 182 o en gaudiment de permisos de sortida en segon i/o tercer grau de tractament, llibertat condicional, amb manca de xarxa de suport social relacional i habitatge (de la Iglesia et al., 2013, p.58). “Acogida y atención socioeducativa a mujeres solas o con menores a cargo que se encuentran en situación de riesgo o exclusión social” (Ajuntament de Barcelona, http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/es/fitxa_associacio_lligam_181.html).
- ARED: destinat a dones en procés d’inserció social i laboral que es troben en situació d’exclusió social, principalment a aquelles que procedeixen de centres penitenciaris i de serveis socials (Ared, 2014, <http://www.fundacioared.org>).
- Associació Obert L’Heura: “centro de día de primera atención que ofrece un espacio de acogida, de relación y de acompañamiento. (...) Los servicios y las actividades que se ofrecen constituyen un instrumento de relación, de integración y de mejora de la autoestima de la persona” (Ajuntament de Barcelona, s.d. http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/es/fitxa_centre_obert_heura_14.html).
- Associació La Vinya: “proyectos de integración de colectivos marginados o excluidos, como jóvenes y niños de familias desestructuradas y ex-reclusos” (Canal solidario, s.d., <http://www.canalsolidario.org/ongs/associacio-la-vinya/363/view#>).
- Associació Dones i Presó: acompanyament de dones preses i també de les que han sortit de la presó (Dones i presó, s.d. <http://donaipreso.pangea.org>).
- Obra d’integració social OBINSO: atenció a persones marginals, joves amb conductes delinqüencials i afectades per greus problemàtiques socials així com la rehabilitació de toxicòmans (Canal solidario, s.d., <http://www.canalsolidario.org/ongs/obinso-obra-de-integracion-social/3981/view>).
- Obra Social Santa Lluïsa de Marillac: persones amb risc d’exclusió social i sense sostre (Ajuntament de Barcelona, s.d., http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/es/fitxa_obra_social_santa_lluisa_de_marillac_4_18.html).

MAPA DELS BANCS DEL TEMPS D'ESPANYA (Vivir sin empleo, 2011)

LLISTA DELS BANCS DEL TEMPS A BARCELONA (Generalitat de Catalunya, 2013)

- Xarxa solidària d'intercanvi
- Banc del Temps de La Barceloneta
- Banc del Temps de La Sagrada Família
- Banc del Temps de l'Escola dels Encants
- Banc del Temps de Sants
- Banc del Temps de Sarrià
- Ara és Temps (Gràcia)
- Banc del Temps d'Horta
- Banc del Temps de Trinitat Vella
- Banc del Temps de Sant Martí
- Banc del Temps La Verneda
- Banc del Temps del Raval
- Banc del Temps de La Dreta de l'Eixample i Fort Pienc
- Localment (Eixample, Fort Pienc)
- Banc Solidari de Serveis Gratuïts (Les Corts)
- Banc del Temps de Gràcia
- Banc del Temps de Can Baró
- Banc del Temps del Bon Pastor
- Banc del Temps La Sagrera
- Banc del Temps del Poblenou
- Banc del Temps UB
- Tic Tac Bank (on-line)
- CronoBank (on-line)
- Favoralia (on-line)
- De Persona a Persona (on-line)
- Tiempo por Tiempo (on-line)
- Timerepublik (on-line)